

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

Náboženská situace v orlickoústeckém regionu po vzniku Československa

Bakalářská práce

Autor: František Mikeš
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Náboženská výchova
Vedoucí práce: doc. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.
Oponent práce: ThLic. Petr František Burda Th.D.

Hradec Králové

2019

Zadání bakalářské práce

Autor:	František Mikeš
Studium:	P16K0386
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Náboženská výchova
Název bakalářské práce:	Náboženská situace v orlickoústeckém regionu po vzniku Československa
Název bakalářské práce AJ:	Religious situation in Ústí nad Orlicí region after the emergence of the Czechoslovakia

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce si klade za cíl popsat náboženskou situaci v našem regionu po vzniku republiky - založení Církve československé, heslo "Pryč od Říma", spory o kostely, spory v obcích.

MAREK, Pavel. Česká reformace 20. století?: k zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920-1924. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4830-5. TRAPL, Miloš, Karel KONEČNÝ a Pavel MAREK. Politik dobré vůle: život a dílo msgr. Jana Šrámka. V Praze: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-345-0. MAČALA, Pavol, Pavel MAREK a Jiří HANUŠ, ed. Církve 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2010. ISBN 978-80-7325-218-2. HANUŠ, Jiří. Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Dějiny a kultura. ISBN 80-7325-029-2. HANUŠ, Jiří. "Služebníci neužiteční": kněžská identita v českých zemích ve 20. století. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-378-3. HANUŠ, Jiří. Tradice českého katolicismu ve 20. století. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Dějiny a kultura. ISBN 80-7325-036-5. KOVTUN, Jiří. Republika v nebezpečném světě: éra prezidenta Masaryka 1918-1935. Praha: Torst, 2005. ISBN 80-7215-254-8. SLAVÍKOVÁ, Věra a Radim DUŠEK. Kostel sv. Prokopa v Dlouhé Třebové, sakrální stavby, kříže a boží muka. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2002. ISBN 80-86042-76-6.

Garantující pracoviště:	Katedra kulturních a náboženských studií, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Tomáš Petrářek, Ph.D., Th.D.
Oponent:	ThLic. Petr František Burda, Th.D.
Datum zadání závěrečné práce:	6.10.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Dlouhé Třebové, dne 2019

.....

František Mikeš

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Tomáši Petráčkovi, Ph.D., Th.D. za vedení práce. Velké díky patří paní Mgr. Věře Slavíkové za odborné rady a poskytnutí potřebné literatury a pramenů. Děkuji paní Fěbě Hubené, pracovníci Státního archívu v Zámrsku, za pomoc při shánění podkladů pro tuto práci. V neposlední řadě děkuji také panu Mgr. Josefu Menšíkovi, řediteli gymnázia v České Třebové, za jazykovou korekci bakalářské práce.

Anotace

MIKEŠ, František. *Náboženská situace v orlickoústeckém regionu po vzniku Československa.*

Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. 61 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá náboženskou situací regionu ležícího na pomezí Čech a Moravy po vzniku nového státního útvaru. V úvodních kapitolách se práce věnuje úzkému propojení rakousko-uherské monarchie a římskokatolické církve, stavu církve a neúspěšnému úsilí o její reformu, které vyvrcholilo v roce 1920 církevním rozkolem a založením národní a na Římu nezávislé Církve československé. V dalších kapitolách je popisována změna politických a náboženských poměrů v jednotlivých okresech a některých konkrétních místech. Práce si všímá i současné náboženské situace.

Cílem a záměrem bakalářské práce bylo zmapování náboženského vývoje tohoto kraje. Jistým překvapením bylo zjištění, že Vysokomýtsko bylo jedním z regionů v celé republice, kde došlo po roce 1918 k největším změnám v náboženské oblasti.

Klíčová slova: náboženská reforma, modernismus, celibát, církevní rozkol, Církev československá.

Annotation

MIKEŠ, František. *Religious situation in Ústí nad Orlicí region after the emergence of the Czechoslovakia.*

Hradec Králové: Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové, 2019. 61 pp.
Bachelor Degree Thesis.

This Bachelor thesis deals with the religious situation of the region on the border of Bohemia and Moravia after the establishment of a new state formation. In the introductory chapters, the thesis deals with the close interconnection of the Austro-Hungarian Monarchy and the Roman Catholic Church, the situation of the Church and the unsuccessful efforts to reform it, which culminated in 1920 with the Church schism and the establishment of a national and independent Czechoslovak Church. The next chapters describe the change of political and religious conditions in individual districts and some specific places. The thesis also deals with contemporary religious situations.

The aim and intention of this thesis was to map the religious development of this region. It was a surprise to find that „Vysokomýtsko“ was one of the regions in the whole country, where after 1918 the greatest changes in the religious area occurred.

Keywords: religious reform, modernism, celibacy, church schism, Czechoslovak Church.

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Obsah

Úvod.....	10
1 Vztahy státu a církve.....	11
1.1 Spojení trůnu a oltáře.....	11
1.2 Církev a školství.....	12
1.3 Hierarchie.....	14
1.4 Politický katolicismus.....	15
1.5 Tolerování a ti další.....	17
1.6 Výchova kněží.....	18
1.7 Hmotné zabezpečení kněží.....	19
2 Modernismus a snaha o reformu.....	20
2.1 Český katolický modernismus.....	20
2.2 Jednota katolického duchovenstva.....	22
2.3 Oživení reformního hnutí na konci války.....	23
3 Od reformy k rozkolu.....	24
3.1 Znovuobnovení Jednoty katolického duchovenstva.....	25
3.2 Pokus o prosazení reformy v Římě.....	26
3.3 Radikální křídlo reformního hnutí.....	28
3.4 Marný boj Jednoty.....	29
3.5 Založení Církve československé.....	30
4 Region v podhůří Orlických hor a na pomezí Čech a Moravy.....	32
4.1 Náboženská situace v orlickoústeckém regionu v širších souvislostech.....	33
4.2 Katoličtí kněží z regionu angažující se v reformních snahách.....	35
5 Lanškrounsko.....	36
6 Orlickoústecko.....	37
6.1 Česká Třebová.....	38
6.2 Parník.....	41
6.3 Dlouhá Třebová.....	42
6.4 Ústí nad Orlicí.....	44
6.5 Brandýs nad Orlicí.....	46
6.6 Sloupnice.....	48
7 Vysokomýtsko.....	49
7.1 Vysoké Mýto.....	50

7.2	Českobratrská církev evangelická ve Vysokém Mýtě, Bučině a Džbánově.....	53
7.3	Radhošť.....	54
8	Současná náboženská situace.....	55
9	Závěr.....	56
10	Bibliografie.....	59

Úvod

K tématu bakalářské práce mě přivedl dlouhodobý zájem o historii. Velmi zajímavým obdobím našich dějin je vznik Československé republiky v r. 1918. Tento nový státní útvar založený v závěru 1. světové války na troskách hroutícího se Rakouska-Uherska naplnil staleté touhy českého národa po samostatnosti, pro Slováky se stal záchranou před definitivní maďarizací. Válka otřásla dosavadním společenským řádem a morálními jistotami. Překotné poválečné změny se projeví i v římskokatolické církvi, kdy dlouholeté reformní snahy části nižšího kléru vedly k rozkolu a k ustavení Církve československé. České schizma výrazně poznamenalo i náš region.

Cílem této práce je zmapovat poválečnou náboženskou situaci v části území okresu Ústí nad Orlicí, reprezentované tehdy politickými okresy Lanškroun a Vysoké Mýto. Budeme se konkrétně zabývat městy Lanškroun, Českou Třebovou, Ústím nad Orlicí, Vysokým Mýtem a jejich bezprostředním okolím. Tyto mikroregiony se při vzniku republiky od sebe lišily národnostně a díky tomu také náboženský vývoj byl zde odlišný. Zbývající místa okresu – okolí Králík, Letohradu, Žamberka a Chocně zde nejsou, s výjimkou několika odkazů, vzhledem k rozsahu této práce uvedena. Chceme připomenout i některé zajímavé příběhy a zapomenuté osobnosti předválečného a poválečného dění v náboženské i společenské oblasti.

První kapitola se věnuje vztahům rakousko-uherského státu a církve, církve a školy a situací kléru na přelomu 19. a 20. století. Druhá kapitola popisuje neúspěšné snahy o reformu katolické církve, třetí pak cestu k rozkolu a vzniku Církve československé. Čtvrtá až sedmá kapitola se zabývá děním ve sledovaných mikroregionech a v některých konkrétních místech. Poslední kapitola krátce hodnotí současnou náboženskou situaci regionu.

K tématu vzniku republiky a nové církve existuje obecně velké množství zajímavé literatury. Důležitým pramenem pro pochopení náboženské situace jsou výsledky prvního poválečného sčítání lidu (dále jen sčítání), které proběhlo 15. února 1921 a jehož výsledky byly zveřejněny až v roce 1924. Zajímavým zdrojem jsou také dochované kroniky římskokatolických farností. Některé popisují dění velmi detailně, některé stručně a jiné

mlčí úplně. Cenným pramenem pro tuto práci je Pamětní kniha Církve československé v České Třebové, která podrobně zachycuje vývoj této církve v námi sledovaných místech.

1 Vztahy státu a církve

1.1 Spojení trůnu a oltáře

Po třicetileté válce se katolické církvi postupně podařilo převzít dominantní kontrolu nad náboženskými poměry. Cílem reforem Josefa II. bylo, aby světský klérus prováděl kvalitnější pastoraci, byl loajální ke státu, aby působil v duchu osvícenství a lid mu jazykově rozuměl. Císař v r. 1783 zrušil diecézní a řádová učiliště a centralizoval teologická studia do generálních seminářů v Praze a Hradisku u Olomouce. Snahou bylo dohlížet na obsah výuky a z kněží učinit úředníky státu. Císař zřídil z kněží a laiků duchovní dvorskou komisi, která upravovala liturgii nejrůznějšími předpisy a příkazy. S tím souvisel i zákaz poutí do vzdálených míst a zrušení některých poutních kostelů.¹ Josef II. založil z majetku zrušených klášterů a řádových kostelů náboženský a studijní fond, který existoval do nedávné minulosti (byl zrušen Zákonem č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi). Být na faře financované z tohoto fondu se stalo pro kněze atraktivní, neboť měli státem zajištěný a dodržovaný příjem, což ne vždy platilo pro fary, nad nimiž měla patronát šlechta nebo města.² Generální semináře existovaly pouze do roku 1790, ale josefínská představa faráře působila hluboko do 19. století. Dekret Františka II. z 2. dubna 1802 stanovil, že každý diecézní biskup má mít svůj kněžský seminář a tam, kde není univerzita ani lyceum, bude založeno tříleté teologické učiliště. Ještě téhož roku vznikl seminář v Hradci Králové, o rok později v Českých Budějovicích.³ To v průběhu následujících desetiletí vedlo k tomu, že v závěru 19. století byl v českých zemích mírný přebytek duchovních povolání, což

¹ Srov. Bugel, Walerian a kolektiv: *Liturgická a eklesiální pluralita na území Československa v první polovině 20. století*. Olomouc – Univerzita Palackého, 2011, s. 48.

² Srov. Pavlíček, Tomáš: *Výchova kněží v Čechách a jejich role v náboženské kultuře 1848-1918*. Praha: Academia, 2017, s. 56.

³ Tamtéž, s. 146.

vyvolávalo personální pnutí. Samostatnou otázkou zůstává kvalita a motivace adeptů kněžství, úroveň vzdělání, úsilí o reformu teologického vzdělávání.

I přes všechnu pozitivní činnost v počátcích českého národního hnutí a obětavou činnost charitativní a vzdělávací se však církve v průběhu 19. století zdiskreditovala svým spojením s vládnoucí dynastií, negativním postojem k moderní době a laxností ve věci vlastní reformy. Katolická církev a katolicismus začaly být vedle Němců zařazovány do tábora národních nepřátel, církev byla vnímána jako zpátečnická organizace.⁴ V roce 1855 byl mezi Apoštolskou stolicí a habsburskou monarchií podepsán konkordát (vypovězen v r. 1870), ale přijetím prosincové ústavy v roce 1867 došlo k prolomení výsadního postavení katolické církve ve státě i společnosti a ke zrovnoprávnění všech církví. I přes postupující sekularizaci monarchie dlouho vyvolávala dojem konfesijního katolického státu zejména díky okázalému katolicismu Habsburků.⁵ Církevně-politické zákony z roku 1874 postavily katolickou církev pod přísný státní dozor. Rakouské zákonodárství z 80. a 90. let 19. století vytvořilo systém zvaný „austrokatolicismus“. Podle průzkumu z r. 1890 se ke katolické víře hlásilo 96 procent populace.⁶

Neblahá symbióza trůnu a oltáře pokračovala až do roku 1918 a episkopát se dal zneužít k prohlášením a pastýřským listům podporujícím vídeňský centralismus a také válečné úsilí monarchie. To vše vedlo při vzniku republiky ke hnutí a volání: „Po Vídni Řím!“, „Řím musí být Čechem souzen a odsouzen!“ apod.⁷ Vídeň byla reprezentantem politického, Řím symbolem náboženského útlaku.

1.2 Církev a školství

Snad nejvýrazněji se spojení „trůnu a oltáře“ projevilo v oblasti školství. Tzv. Schulkodex (1804-1806) církvi přiznával dohled nad školou. Učitel měl vštěpovat žákům náboženské pravdy a vést k životu v souladu s křesťanskou morálkou. Žáci chodili

⁴ Srov. Hanuš, Jiří: *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 44.

⁵ Srov. Malíř, Jiří: *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 18.

⁶ Srov. Louthan, Howard: *Obracení Čech na víru aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*. Praha: Rybka Publishers, 2011, s. 306.

⁷ Srov. Kadlec, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin 2*. Řím: Křesťanská akademie, 1987, s. 239.

hromadně na mši, ke zpovědi a přijímání čtyřikrát ročně. Učitel se často podílel na hudebním doprovodu liturgie. Po uzavření konkordátu v r. 1855 byl ukončen josefínský dozor státu nad církví a školy se dostaly plně pod církevní dozor.⁸ V praxi to znamenalo, že vikář přezkoušel nového učitele, a teprve pak mu konzistoř potvrdila získané místo.⁹ Tento stav netrval dlouho – přes odpor papeže Pia IX., hierarchie a šlechty byl říšským zákonem č. 48 ze dne 25. května 1868 upraven poměr školy k církvi – škola byla laicizována. Dohled byl z konzistoří převeden na zemské, okresní a místní školní rady. Škola se stala nadkonfesijní a bylo povoleno jen dvouhodinové vyučování náboženství podle konfesí. Vnitřní rozklad piaristického řádu způsobil, že církev ztratila většinu svých gymnázií a učitelských ústavů.¹⁰ Zástupci církve a samosprávy měli do školních rad přístup a měli zde nadále značný vliv. Konečné slovo při rozhodování však měl stát.¹¹ U mnohých učitelů i studentů vzbuzovala církev svým „poručníkováním“ odpor a učitelé se od konce 19. století stali předními nositeli myšlenky odstranění vlivu náboženství na veřejný i soukromý život.¹² V prvním desetiletí 20. století, trochu opožděně ve srovnání se západní Evropou, se v českých zemích rozhořel tzv. „kulturní boj“. Pokrokové síly požadovaly, aby církev byla zbavena vlivu na státní a veřejné záležitosti, aby došlo k odluce církve od státu. V první řadě měla být církev vyloučena z působnosti v oblasti školství.¹³ Po dobu trvání Rakousko-Uherska však k žádným zásadním změnám nedošlo.

Do tohoto zápasu vstoupil výrazně i T.G.Masaryk, který sice ocenil důležitou roli náboženství, ale negativně hodnotil roli katechetů v učitelských sborech a požadoval odstranění výuky náboženství ze škol. Došlo i na soudní spory s katechety, kteří jej neúspěšně žalovali pro urážky a nactiutrhání.

⁸ Srov. Hanuš, Jiří: *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 46.

⁹ Viz Pavlíček, Tomáš: *Výchova kněží v Čechách a jejich role v náboženské kultuře 1848-1918*. Praha: Academia, 2017, s. 72.

¹⁰ Viz Kadlec, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin 2*. Řím: Křesťanská akademie, 1987, s. 207.

¹¹ Viz Pavlíček, Tomáš: *Výchova kněží v Čechách a jejich role v náboženské kultuře 1848-1918*. Praha: Academia, 2017, s. 72.

¹² Srov. Balík, Stanislav; Hanuš, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 213.

¹³ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 511.

1.3 Hierarchie

Na základě konkordátu papež udělil rakouskému císaři privilegium vybrat při prezentaci nového biskupa ze tří navržených kandidátů.¹⁴ Čeští a moravští biskupové zasedali ve Vídni v Panské sněmovně říšské rady a byli členy rakouské biskupské konference. Pražský a olomoucký arcibiskup se honosili čestným titulem kníže-arcibiskup. I když se převážně jednalo o morálně bezúhonné a pastoračně velmi aktivní preláty, jejich většinou německý a šlechtický původ přijímala postupně se sekularizující česká společnost s nedůvěrou a některé nominanty také se značnou nelibostí. Názorným příkladem jsou pražští arcibiskupové posledních desetiletí monarchie: kardinál Bedřich Jan Josef Celestin kníže Schwarzenberg (1849–1885), kardinál František de Paula Maria Karel Ervín hrabě Schönborn-Buchheim-Wolfsthal (1885–1899), kardinál Lev svobodný pán Skrbenský z Hříštně (1899–1916). Posledně jmenovaný byl pro svůj málo proválečný postoj „přesunut“ do Olomouce a byl nahrazen výrazně prorakouským Pavlem hrabětem Huynem. Arcibiskup Huyn uděloval v září 1918 biřmování v Chebu a onemocněl zde těžkým zápallem plic. Po 28. říjnu zřejmě dostal pokyn z Říma, aby se v zájmu uklidnění situace do revoluční Prahy nevracel. Emigroval do Švýcarska a po rezignaci na pražský arcibiskupský stolec žil trvale v Římě jako titulární patriarcha alexandrijský.¹⁵

Zajímavou kapitolou jsou pokusy českých Němců a vídeňské vlády o založení samostatné německé diecéze v Chebu, které vyvrcholily kolem roku 1900. Zde nutno přiznat ke cti kardinálu Skrbenskému a také královéhradeckému biskupovi Brynychovi, že těmto snahám po usilovných jednáních s vatikánským státním sekretářem Rampollou úspěšně zabránili, protože si dobře uvědomovali, že by to vedlo ke zvýšení nacionálních vášní a sporů. Výsledkem kompromisu bylo jmenování dvou pomocných biskupů ke staříckému litoměřickému biskupovi Emanuelu Schöbelovi. Skrbenský navrhl dva svatovítské kanovníky, kteří byli 8. září 1901 vysvěceni – pro Němce byl ustaven pomocným biskupem Wenzel Frind, pro Čechy František Borgiáš Krásl.¹⁶ Bylo to řešení

¹⁴ Srov. Pavlíček, Tomáš: *Výchova kněží v Čechách a jejich role v náboženské kultuře 1848-1918*. Praha: Academia, 2017, s. 276.

¹⁵ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 426.

¹⁶ Srov. Nešpor, Zdeněk R.: *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*. Ústí nad Labem: 2010, s. 76.

provizorní, pokusy o zřízení německé diecéze pokračovaly, ale definitivně je ukončila první světová válka a vznik republiky.

1.4 Politický katolicismus

Na úvod musíme konstatovat, že politický katolicismus se v Čechách a na Moravě rozvíjel rozdílně. Vedle konzervativního katolického politického proudu se na území českých zemí od 40. let 19. století paralelně vyvíjelo křesťansko-sociální hnutí, které mělo mnohem dynamičtější a také lidovější charakter. Katolicky smýšlející dělníci a řemeslníci stáli na počátku 70. let u kolébky prvních dělnických organizací. Když se však v nich začaly prosazovat socialistické ideje a koncepty řešení sociální otázky, katolíci, nemajíce vhodné vůdce, se stáhli a uzavřeli do různých spolků, zatímco socialisté vytvořili masové hnutí, jehož projevem bylo mj. i šíření ateismu a boj proti náboženství a katolické církvi. Mocným impulsem, byť opožděným, který vývoj křesťansko-sociálního proudu zásadně ovlivnil, byla encyklika papeže Lva XIII. *Rerum novarum* z 15. května 1891.¹⁷

Důležitým mezníkem v historii katolického politického hnutí je sjezd stoupců křesťansko-sociálního hnutí v r. 1894 v Litomyšli. Pod patronací moravské šlechty se konal 14. září 1896 1. sjezd katolicko-národní strany na Moravě, který přebíral teze litomyšlského sjezdu. Strana rozhodně vystupovala proti vykořisťování dělníků a žádala pro ně patřičnou mzdu. Opírala se především o rolníky, akcentovala cyrilometodějské dědictví a hlásila se k myšlence věrnosti habsburskému trůnu. Předsedou byl olomoucký právník Mořic Hruban, v předsednictvu byla řada kněží, mezi nimi Jan Šrámek a Antonín Cyril Stojan. Před r. 1900 fungovalo v českých zemích téměř 300 křesťansko-sociálních spolků. V jejich čele, stejně jako ve vedení politických stran, stáli ve velkém počtu kněží většinou z nižšího kléru. Ti pochopili, že církve ve svém obranném postoji zvláště za pontifikátu papeže Pia IX. ztrácí kontakt se světem. Jejich činnost se ne vždy setkávala s pochopením vysoké hierarchie, která zjistila, že se její vliv na vedení katolického tábora vytrácí – např. pražský arcibiskup kardinál František hrabě Schönborn vedl v roce 1895

¹⁷ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 33.

delegaci rakouských biskupů do Říma a snažil se u papeže Lva XIII. dosáhnout zákazu křesťansko-sociálních aktivit.¹⁸ Neúspěšně.

V Čechách se křesťansko-sociální hnutí zmítalo v ideových i osobních sporech. Vedle konzervativní katolicko-národní strany zastupující zájmy šlechty, vyšší hierarchie a části křesťanských spolků vedené hrabětem Vojtěchem Schönbornem, zde existovala pravicovější křesťansko-sociální strana pod vedením Tomáše Josefa Jirouška a Rudolfa Horského a křesťansko-sociální strana lidová vedená Emilem Dlouhým-Pokorným prosazující ideu křesťanské demokracie. Tento katolický kněz, později „putující“ několika církvemi, byl redaktorem časopisu *Rozvoj* a propagátorem myšlenek *Katolické moderny*. Přes všechny rozpory si vedoucí představitelé těchto stran začali uvědomovat, že pro úspěch ve volbách je nutný společný postup. Po několika marných pokusech došlo ke sjednocení katolíků a na ustavujícím sjezdu 17. června 1906 byla založena Strana katolického lidu v Čechách. Předsedou byl zvolen Rudolf Horský, tajemníkem Tomáš Josef Jiroušek, místopředsedou hrabě Vojtěch Schönborn. Na 2. sjezdu v r. 1908 však došlo ke štěpení na frakce a 3. sjezd v r. 1909 historii tohoto útvaru ukončil. Marně vyzýval pražský arcibiskup kardinál Lev Skrbenský k jednotě. V otázce jednoty se velmi angažoval konzervativní a protimodernisticky orientovaný František Kordač (1852-1934), který se snažil křesťansko-sociální stranu smířit se stranou katolicko-národní. Kordač, od roku 1912 třetí místopředseda křesťansko-sociální strany, dlouhodobě sledoval ideu konstituování jednotné české katolické strany se dvěma křídly po vzoru německého Centra, neboť si uvědomoval roli politických stran při řízení státu a chtěl, aby katolíci zaujali na politické scéně odpovídající místo a mohli čelit trendům směřujícím k laicizaci společnosti. Na krátkou dobu se mu to podařilo. Za války, kdy byla činnost politických stran téměř znemožněna, byl předsedou Spojené katolické strany.

Na Moravě byla situace výrazně odlišná. Ve volbách v letech 1906 a 1907 se katolicko-národní a křesťansko-sociální „dvojstrana“ stala nejsilnějším politickým subjektem.¹⁹ I přes porážky v říšských (1911) a zemských (1913) volbách zůstala důležitým činitelem sdružujícím 70 000 lidí, s širokým systémem satelitních organizací.

¹⁸ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 49.

¹⁹ Tamtéž, s. 159.

Protagonistům moravského politického hnutí (Hruban, Šrámek, Šamalík) se do 1. světové války podařilo zformovat klasickou a sebevědomou moderní stranu, která se zapojovala do politického systému a úspěšně bojovala o získání podílu na moci.²⁰

V katolickém politickém táboře, zvláště na Moravě, převládal téměř do konce války legitimistický postoj. Po vzniku republiky se díky obratnému Janu Šrámkovi podařilo katolické politické síly sjednotit v Československou stranou lidovou. Šrámek byl mistrem politické taktiky, dokázal se vyhýbat konfrontacím, byl trpělivý a zároveň v zásadních věcech neústupný a velmi přispěl k politické stabilizaci nového státu i uklidnění církevních poměrů, mj. i dojednáním Modu vivendi. Bez zajímavosti není, že po rezignaci kardinála Skrbenského byl jedním z vážných kandidátů na olomouckého arcibiskupa. Politická konkurence se domnívala, že by se mohla zbavit vážného soupeře. Vatikán však Šrámkovi úplně nedůvěřoval, neboť mu vyčítal, že v některých případech dělá zbytečné ústupky.²¹

1.5 Tolerovaní a ti další

Po vydání Tolerančního patentu 13. října 1781 císařem Josefem II. byli nekatolíci tolerováni. K evangelíkům se přihlásilo 40 000 lidí, což tehdy představovalo 1 % obyvatelstva. Postupně vznikaly nové evangelické sbory helvetského a augšpurského vyznání. Tzv. Protestantský patent, vydaný císařem Františkem Josefem I. v dubnu 1861, obě tyto protestantské církve zrovnoprávnil, zároveň povoloval působení zahraničních evangelických církví. O něco později byla státem uznána církev pravoslavná, starokatolická a také židovská obec.

V roce 1880 byla státem uznána obnovená Jednota bratrská a na počátku 20. století po anexi Bosny a Hercegoviny se stal státem uznaným vyznáním také islám.²² V prosinci 1918 vzniká spojením českojazyčných sborů helvetského vyznání (reformovaných) a augšpurského vyznání (luterských) Českobratrská církev evangelická.²³ Německojazyčné

²⁰ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 160.

²¹ Srov. Šebek, Jaroslav: *Za Boha, národ, pořádek*. Praha: Academia, 2016, s. 61.

²² Srov. Nešpor, Zdeněk R.: *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*. Ústí nad Labem: 2010, s. 19.

²³ Srov. Bugel, Walerian a kolektiv: *Liturgická a eklesiální pluralita na území Československa v první polovině 20. století*. Olomouc – Univerzita Palackého, 2011, s. 85.

sbory vytvořily Německou evangelickou církev, slezští luteráni zformovali vlastní Augsburskou církev evangelickou.

1.6 Výchova kněží

Laicizace školství v r. 1868 přinesla velký rozmach středního školství. V důsledku nadbytku absolventů těchto škol provedl ministr Gautsch v r. 1887 reformu školského systému převedením části žactva z gymnázií a reálků na střední odborné a řemeslnické školy. Žáci z nižších sociálních vrstev byli předurčeni pro technické a praktické profese, gymnázia a reálky měly vychovávat úředníky a elity. Tato reforma zvýšila školné na gymnáziích a reálkách, což postihlo převážně české nemajetné vrstvy. Zatímco v 18. století převažovali kněží původem z měšťanského prostředí, v 19. století převažovali v seminářích nemajetní alumni z venkova. Např. v roce 1882 doložilo vysvědčení nemajetnosti 23 z 36 žadatelů o studium na pražské teologické fakultě.²⁴

V roce 1882 došlo k rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity na českou a německou. Kardinál Schwarzenberg z titulu kancléře bránil rozdělení teologické fakulty, proto fakulta zůstala společná a byla přiřazena k německé univerzitě.²⁵ S pražskou fakultou byl těsně propojen arcibiskupský seminář sídlící v Klementinu. Zde také probíhala výuka a bydlela zde většina profesorů. Čeští studenti odmítali mluvit německy, proto jim byla např. při skládání slibu povolena latina. Němečtí studenti reagovali negativně na přijetí jazykových opatření v roce 1897, zrovnoprávňujících češtinu jako úřední jazyk.²⁶ Arcibiskup František Schönborn nakonec uznal praktickou nutnost rozdělení teologické fakulty a v semináři souhlasil s částečným rozdělením některých prostor pro české a německé alumny.²⁷ Schönborn založil v Římě pro perspektivní studenty kolej Bohemicum v naději, že vzdálí studenty teologie od nacionálních vášní. Absolventi po návratu do Čech vážali svou identitu více k arcibiskupovi a papeži a dost často už jako mladí získávali důležité úřady a prebendy, čímž docházelo k dalšímu nežádoucímu pnutí mezi klérem.

²⁴ Srov. Pavlíček, Tomáš: *Výchova kněží v Čechách a jejich role v náboženské kultuře 1848-1918*. Praha: Academia, 2017, s. 93.

²⁵ Tamtéž, s. 178.

²⁶ Srov. Šebek, Jaroslav: *Za Boha, národ, pořádek*. Praha: Academia, 2016, s. 36.

²⁷ Viz Pavlíček, Tomáš: *Výchova kněží v Čechách a jejich role v náboženské kultuře 1848-1918*. Praha: Academia, 2017, s. 339.

1.7 Hmotné zabezpečení kněží

Důležitou a svízelnou otázkou bylo hmotné zajištění kněží. V r. 1848 byl zrušen farní desátek světských duchovních a stát garantoval dorovnání nedostatečných farářových příjmů z výnosů benefícia z veřejných zdrojů (tzv. kongrua). Výše kongruy byla několikrát upravována a byla oprávněným terčem kritiky. Rozdíly ve stanovených částkách byly propastné – např. arcibiskup měl v r. 1875 stanovený příjem 30 000 zlatých, diecézní biskup 12 600 zlatých. Výše farářského (600 zl.) a kaplanského (300 zl.) platu byla naprosto nedostatečná. Dle zákona č. 47/1885 říšského zákoníku se kongrua duchovním vyplácela na základě finančního majetkového přiznání (tzv. fassé). Církev se tak dostala do majetkové podřízenosti státu, její rozvoj závisel na hledání konsenzu mezi vládou a biskupskou konferencí.

V otázce získání farářského místa hrálo v 19. století stále důležitou roli patronátní právo a beneficiát. Patronátní právo představovalo souhrn práv i povinností patrona – fyzické či právnické osoby. Josefínské zásahy zvýraznily povinnosti patrona a zlepšily hmotné postavení kléru. Vedle patronů světských (šlechta, města) a církevních (biskupská a řeholní obročí) ve farnostech na panstvích zrušených klášterů vznikl patronát náboženského a studijního fondu, který umožnil reformovat a rozvinout farní síť (tzv. císařské fary). S fondem, který dle konkordátu byl vlastnictvím církve a církev ho spravovala, hospodařil stát. Pod světský patronát spadala v Čechách drtivá většina obročí, pod přímým vlivem biskupů se nacházelo pouze několik far. S otázkou patronátu úzce souvisí podací či prezentační právo – právo patrona po vykonání farního konkursu navrhnout konzistoři kandidáta na uprázdněné beneficium. Biskupovi pak náleželo právo instalace vybraného kněze.²⁸ Po vypovězení konkordátu v r. 1870 a dle zákona č. 50/1874 říšského zákoníku státní moci náleželo právo prezentace na všechny církevní úřady a obročí financované ze státního rozpočtu, z náboženského fondu a dalších veřejných zdrojů. Obecně je nutno říci, že tento systém fungoval do značné míry na bázi protekce a klientelismu, vedl k řevnivosti mezi kněžími, větší závislosti kněží na svém patronovi a omezoval možnost biskupů dosazovat vhodné kandidáty na konkrétní místa.

²⁸ Srov. Pavlíček, Tomáš: *Výchova kněží v Čechách a jejich role v náboženské kultuře 1848-1918*. Praha: Academia, 2017, s. 276.

Obvykle se duchovní po přijetí kněžského svěcení stal katechetou, kaplanem nebo administroval neobsazenou farnost. Po složení farářských zkoušek, většinou ve čtyřiceti letech, byl instalován jako farář na konkrétním beneficiu. Jen ti nejschopnější byli až po 50. roce života jmenováni vikáři, kanovníky, konzistoriálními rady. Rychlé kariéry byly spojeny s doktorátem z teologie. Kněží z aristokratických rodin měli nadále šanci uplatnit se ve vysokých církevních pozicích či papežské diplomacii. Na přelomu 19. a 20. století se však i kněžím nešlechtického a chudého původu otevírá cesta k postům sufragánních biskupů (Martin Josef Říha v Českých Budějovicích, Josef Doubrava v Hradci Králové).²⁹ Mnozí duchovní vzdali úsilí o získání farního benefícia a seberealizovali se v teologické, literární či vědecké oblasti, v patriotických a osvětových činnostech, v charitě a lokální či celostátní politice.

2 Modernismus a snaha o reformu

Fenomén modernismu se v katolické církvi rozhodně neobjevil náhodou. Jeho nositelé ve svých pracích a projevech kritizovali současný stav teologie i církve samotné. Viděli, že věrouka a dogmata se dostaly do rozporu nejen s novou dobou, ale i s novými historickými a archeologickými objevy v biblické oblasti. Modernisté protestovali proti tomu, že vysoká církevní hierarchie odmítala vzít tuto proměnu na vědomí a adekvátně na ni reagovat.³⁰ Za otce katolického modernismu je považován vynikající francouzský biblista Alfred Loisy, který svou publikační činnost zahájil v roce 1893. Úkolem této práce není popisovat celý příběh modernistického hnutí, ale o jeho vlivu na českou katolickou církev se zmínit musíme.

2.1 Český katolický modernismus

Evropské modernistické hnutí dalo české Katolické moderně popud k tomu, aby se nespokojenost českého kléru se svým postavením přetavila ve veřejnou aktivitu.

²⁹ Srov. Pavlíček, Tomáš: *Výchova kněží v Čechách a jejich role v náboženské kultuře 1848-1918*. Praha: Academia, 2017, s. 303.

³⁰ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 280.

Reformisté velmi dobře věděli, že nejsou ve svých požadavcích sami. Český katolický modernismus vlivem nedostatečného vzdělání však nevygeneroval žádnou výraznou teologickou osobnost. Českým modernistům šlo spíše o úpravu vnějších církevních poměrů.³¹ Do širšího povědomí se modernismus dostal důrazným požadavkem na zdobrovolnění, respektive zrušení celibátu a pak v roce 1920, když část modernistů založila národní církev, ve které se rozhodla realizovat svůj modernistický program mimo katolickou církev.³² Obecně je nutno říci, že český katolický modernismus je zatím oblastí takřka neprobádanou.

Významnější skutečností je vznik a existence literární Katolické moderny, usilující zpočátku o obrodu českého katolického písemnictví. Na svém 2. sjezdu v srpnu 1899 na Velehradě se však už prezentovala jako církevně-opravné hnutí důrazně akcentující vedle otázek literárně-uměleckých problematiku sociální, národnostní a pastorační. Církevní hierarchie zasáhla a následovala perzekuční opatření vůči účastníkům sjezdu. Olomoucký arcibiskup Kohn potrestal vedoucí osobnost Katolické moderny Karla Dostála-Lutinova církevními tresty a přeložením, někteří bohoslovci byli vyloučeni ze seminářů, byla zakázána četba modernisty vydávaných periodik *Nový život* a *Rozvoj*. Modernisté pod tlakem represí vyčkávali. Velkou roli v dějinách českého modernismu sehrála tzv. Kohnova aféra v letech 1902-1904, která činnost moravských modernistů dočasně ochromila. Centrum reformistů se přemístilo do Čech, v čele organizace stanuli plzeňský František Holeček, kladenský kaplan Josef Kuška a spisovatel Jindřich Šimon Baar, kteří v květnu 1903 zveřejnili zásadní programový dokument Katolické moderny – požadovali v něm reformu výchovy a vzdělání kněží, úpravu kongruy, patronátních poměrů, kariérního postupu, celibátu, zavedení národního jazyka do bohoslužeb a zřízení farních rad.³³ Následující období je poznamenáno vnitřními spory mezi Dostálem a českými protagonisty moderny, Baar se nakonec s Dostálem lidsky rozešel. 31. července 1906 se konal z podnětu Karla Dostála 3. sjezd v Přerově, kde kromě již známých věcí zazněly teze inspirované cyrilometodějstvím a požadavek na ochranu Slováků. Tento sjezd se stal labutí

³¹ Srov. Frýdl, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Brno: Nakladatelství L.Marek, 2001, s. 19.

³² Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 314.

³³ Tamtéž, s. 343.

písní českých modernistů. Dočasnou tečkou za modernistickým hnutím se v září 1907 stala encyklika Pia X. *Pascendi dominici gregis*, která modernismus nekompromisně zakázala.

Zajímavý je postoj T.G.Masaryka ke katolickému modernismu. Masaryk sledoval především německý katolický modernismus, konkrétně profesora Alberta Ehrharda. Od počátečních sympatií došel k závěru, že katolicismus je nereformovatelný. Modernistům stejně jako Josef Svatopluk Machar vyčítal, že jsou ve svých postojích bojácní, polovičatí a neupřímní.

2.2 Jednota katolického duchovenstva

První organizací, usilující o zlepšení postavení duchovních a nápravu církevních poměrů, se stala Jednota katolického duchovenstva v království českém, založená v dubnu 1902 a inspirovaná schůzí rakouského kléru ve Vídni v roce 1901. Založení Jednoty bylo zásadním průlomem, neboť dosud byly hlavní platformou pro kněžská jednání vikariátní konference. Kaplani zapojení v tzv. kaplanském hnutí a katecheté byli hlavními aktivisty Jednoty. Kardinál Skrbenský po jistém váhání dal v únoru 1902 souhlas s jejím založením, ale už od počátku byly vztahy mezi Jednotou a vyšším klérem napjaté. Nelze říci, že si hierarchie nebyla vědoma problémů, ale stát neměl snahu je řešit a biskupové byli vůči němu loajální. Opatrní předáci kněžského sdružení, mladí kaplané Jan Pauly a jeho nástupce František Jan Kroiher, si byli vědomi citlivosti otázky vztahu k episkopátu a veškeré iniciativy s biskupy předem konzultovali. Schůzí Jednoty se účastnili představitelé ordinariátu. Založení Jednoty se setkalo s velkým ohlasem – Jednota měla přes 2 000 členů, ve všech vikariátech se vytvořily místní skupiny. Byly zřízeny odborné referáty předkládající ucelené verze požadavků duchovenstva výboru, do kterého byli zvoleni reprezentanti všech názorových proudů. Za nesporný úspěch Jednoty můžeme označit úpravu kněžských platů a důchodů, vyřešení problému odměn za výuku náboženství včetně cestovních náhrad. Nepodařilo se však prosadit nový kongruový zákon, který by více zohlednil práci kněží pro stát (např. vedení matrik, zpracovávání statistik) a nevyřešen zůstal nejbolestivější problém patronátu.³⁴ Jednota se také zabývala otázkami pastorační

³⁴ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 235.

činnosti, nedostatečnou a zastaralou úrovní vzdělání bohoslovců a dalšího sebevzdělávání kněží. Deklarovala se jako nepolitické sdružení, ne vždy se jí to dařilo, protože její členové inklinovali k různým politickým stranám. Jednota důrazně odmítla pokusy o národnostní rozdělení diecézí.

V roce 1904 se však Jednota ocitla v nemilosti, když vznesla požadavky na obsazování biskupských stolců, kanovníckých postů a vysokoškolských profesorů kvalitními a kvalifikovanými osobami. Objevila se také kritika personálních přehmatů, hovořilo se o nutnosti revize dogmat (především o papežské neomylnosti) a zazněl požadavek na zavedení českého jazyka do liturgie. To vše nápadně připomínalo Katolickou modernu. V říjnu 1906 se aktivitami Jednoty kriticky zabývalo jednání rakouské biskupské konference, na počátku r. 1907 Jednota obdržela pokyn episkopátu k rozpuštění. Když ho nerespektovala, požádal kardinál Skrbenský o zákrok místodržitele Coudenhove s odůvodněním odnětí církevního souhlasu k činnosti. Jednota měla být nahrazena diecézními kněžskými spolky, avšak k této transformaci s výjimkou brněnské diecéze nedošlo.³⁵ Za největšího nepřítele Jednoty byl označen olomoucký arcibiskup František Saleský Bauer, který údajně na biskupské konferenci prosadil její rozpuštění.

2.3 Oživení reformního hnutí na konci války

Období po roce 1907 z hlediska vývoje katolického modernismu není dostatečně prozkoumáno. Nicméně je jisté, že i po vydání encykliky *Pascendi dominici gregis* existovaly privátní kontakty mezi modernisty, kteří jednali v užším kruhu, navštěvovali se na farách, scházeli se na výletech a v kavárnách, čile mezi sebou korespondovali a diskutovali o reformách.³⁶ Literáti spolupracovali při různých podnicích edičního rázu. V tomto smyslu Katolická moderna nikdy nezanikla a reprezentuje jeden z významných zdrojů reformního hnutí katolického duchovenstva po vzniku Československé republiky.

Patrně nejvýznamnějším programovým projevem nové etapy reformního hnutí je článek faráře v Jenišovicích u Turnova Gustava Adolfa Procházky, který byl anonymně

³⁵ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 238.

³⁶ Srov. Frýdl, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Brno: Nakladatelství L.Marek, 2001, s. 32.

otištěn 19. září 1917 v pražských Národních listech pod názvem Požadavky českého katolického kněžstva. Pisatel se hlásí k dědictví Katolické moderny, navíc požaduje svobodu kněze při výběru politické strany a zrušení celibátu.³⁷ V roce 1917 vstoupilo na politickou scénu také kněžstvo organizované v agrární straně, reprezentované poslanci říšské rady premonstrátem Isidorem Zahradníkem a Aloisem Svojsíkem. Své návrhy na reformu církve chtěli trochu idealisticky uskutečnit prostřednictvím vídeňské vlády. Tato iniciativa byla předákem strany Antonínem Švehlou ostře zamítnuta.

Velmi aktivně si počínali už od přelomu let 1917-1918, dráždění protičeskými postoji pražského arcibiskupa Pavla Huyna, bývalí funkcionáři Jednoty katolického duchovenstva: spisovatel a farář v Ořechu u Prahy J.Š.Baar, profesor náboženství v Praze František Xaver Dvořák a farář v Ledenicích a poslanec agrární strany F.J.Kroiher. 28. září 1918 publikovali v denním tisku provolání k veřejnosti, v němž se distancovali od aktivistické politiky hierarchie a politického aktivismu reprezentovaného F.Kordačem a přihlásili se k myšlence národního sebeurčení a k provedení reforem upravujících vztah státu a církve.³⁸ V září se také rozhodli vyslat delegaci k arcibiskupovi Huynovi se žádostí o povolení kněžské stavovské organizace.

3 Od reformy k rozkolu

Římskokatolická církev se ocitla na počátku existence Československé republiky svou vinou v kritické situaci – historikové hovoří o „kulturním boji.“ V tisku propukla intenzivní, účelová a ne zcela pravdivá vlna protikatolického štvání volající po naprosté odluce státu a církve, pro odnětí všech práv a majetku s cílem vytlačit církev na okraj společnosti. Církev se stala terčem posměchu a urážek. Už 14. listopadu 1918 se v Revolučním národním shromáždění objevily první radikální proticírkevní návrhy. V únoru 1919 byl přijat tzv. kazatelnicový zákon omezující politickou agitaci duchovních v kázáních a na poutích, na jaře 1919 pak zákon umožňující snadnější rozluky

³⁷ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 419.

³⁸ Srov. Frýdl, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Brno: Nakladatelství L.Marek, 2001, s. 35.

manželství.³⁹ Vzdávající vnitropolitické obtíže nového státu a také ohled na katolické Slovensko a řeckokatolickou Podkarpatskou Rus zabránily nejhoršímu.⁴⁰ Vysoká církevní hierarchie byla zdiskreditovaná, pasivně vyčkávala a jen neochotně se přizpůsobovala novým poměrům. Za této situace duchovenstvo cítilo odpovědnost za církvev a rozhodlo se vystoupit na její obranu. Domnívalo se, že účinná apologie musí být spojena s provedením církevních reforem.

3.1 Znovuobnovení Jednoty katolického duchovenstva

28. října 1918, v den vyhlášení republiky, bylo na schůzi kněžstva ve smíchovském Národním domě rozhodnuto i přes arcibiskupův nesouhlas o znovuoobnovení Jednoty. 7. listopadu 1918 se v Praze konala ustavující valná hromada Jednoty českého katolického duchovenstva, která se mimo jiné pozitivně přihlásila k nové republice s přáním upravit poměr církve vůči státu ku prospěchu obou stran. Předsedou byl zvolen všemi uznávaný a respektovaný Jindřich Šimon Baar, který však po vážných rozepřích ve výboru Jednoty a zvláště po reakcích, které vyvolala dotazníková akce Bohumila Zahradníka-Brodského ohledně reforem a zrušení celibátu, už v únoru 1919 na svou funkci rezignoval.⁴¹

Po „útěku“ arcibiskupa Huyna byl jmenován administrátorem pražského arcibiskupství královéhradecký biskup Josef Doubrava, který dal 10. listopadu 1918 souhlas s činností Jednoty a dokonce se stal jako jediný ze sídelních biskupů jejím zakládajícím členem.⁴² Do Jednoty také vstoupila řada dalších vysokých církevních činitelů – kanovníků, proboštů a opatů, někteří s úmyslem brzdit její aktivity. Jednota navázala kontakty s novou státní reprezentací – její delegace nabídla spolupráci představitelům Národního výboru, 22. ledna 1919 se setkala s prezidentem Masarykem. Jednota chtěla zůstat na půdě římskokatolické církve, zabránit revolučním excesům a utlumit radikalismus proticírkevních kruhů, zejména socialistů.⁴³

³⁹ Srov. Šebek, Jaroslav: *Za Boha, národ, pořádek*. Praha: Academia, 2016, s. 51.

⁴⁰ Srov. Kadlec, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin 2*. Řím: Křesťanská akademie, 1987, s. 240.

⁴¹ Srov. Frýdl, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Brno: Nakladatelství L.Marek, 2001 s. 67.

⁴² Tamtéž, s. 38.

⁴³ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 428.

Jednota se snažila vytvořit celostátní organizaci se sídlem v Praze. To se nepodařilo, neboť při ustavení přípravného výboru se na Moravany úplně zapomělo. Brzy sice měla téměř 3 000 členů, z toho 2 700 z Čech (95% kléru), ale pouze 300 z Moravy (20%). Na Slovensku to byli pouze jednotlivci. Nepodařilo se jí proniknout do biskupských konzistoří a také počínající jednání mezi státem a papežským nunciem Valfré di Bonzem na přelomu února a března a na konci srpna 1919 s budoucím papežským vyslancem Clementem Micarou šly mimo ní. Jednota se sice deklarovala jako nepolitická organizace, ale dalším problémem, který vedl k vážným rozporům a střetům uvnitř Jednoty, byla rozdílná politická orientace. Kněží organizovaní v agrární a národně demokratické straně patřili ve své většině k radikálnímu proudu, zatímco členové Československé strany lidové se přikláněli na konzervativní stranu.⁴⁴

Na Moravě byla situace odlišná. V Brně fungovala diecézní jednota duchovenstva nepřetržitě od r. 1906, v Olomouci byl ustaven diecézní přípravný výbor 7.11.1918 v Přerově pod vedením populárního a umírněného Antonína Cyrila Stojana. Olomoucká Jednota jednoznačně podpořila politický katolicismus reprezentovaný Československou stranou lidovou. Postup obou moravských jednot vzbuzoval značnou nelibost v Praze.

Mezi jednotlivými organizacemi reformního kléru sice došlo k určitým kontaktům a jednáním, ale chyběl společný a jednotný postup. Zatímco z Prahy zaznívaly mimo jiné požadavky na zřízení pražského patriarchátu a odstranění celibátu, Morava akcentovala cyrilometodějskou tradici a požadovala zřízení velehradského exarchátu. V otázce liturgických reforem panovala shoda.

3.2 Pokus o prosazení reformy v Římě

Výbor Jednoty v Praze bez souhlasu valné hromady rozhodl 10. května 1919 o vyslání zástupců československého kněžstva k papeži. Bylo to rozhodnutí uspěchané, neprodiskutované a jak se ukázalo, velmi naivní. Delegace sice jela v červnu do Říma s podporou státu a doporučujícím dopisem administrátora Doubravy,⁴⁵ ale zvolila

⁴⁴ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 431.

⁴⁵ Srov. Frýdl, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Brno: Nakladatelství L.Marek, 2001, s. 88.

netaktický postup, když místo trpělivého jednání s úředníky státního sekretariátu požádala rovnou o schůzku státního sekretáře Pietra Gasparriho. Po neúspěchu jednání místopředseda Jednoty F.J.Kroiher přepracoval na vlastní zodpovědnost původní rozsáhlé požadavky reformního kléru a zúžil je do čtyř okruhů – jmenování bezúhonných biskupů, na kterém by se podílela svými návrhy Jednota, dále otázka primátu pražského arcibiskupa, užívání českého jazyka při bohoslužbách a zmírnění celibátu. Na další schůzce 1. července Gasparri delegaci pouze sdělil, že o obsazení arcibiskupského stolce v Praze je již rozhodnuto.⁴⁶ Vrcholem pobytu v Římě byla 4. července půlhodinová audience u papeže Benedikta XV., která jen potvrdila zamítavé stanovisko státního sekretáře. O této audienci neexistuje žádný záznam a pozdější interpretace účastníků a následné hodnocení výsledků celé akce se liší. O čem se tedy jednalo? Ve věci jmenování biskupů panovala shoda a problém byl v krátké době vyřešen. Vatikán zvolil při výběru vlastní cestu a neohlížel se na představy Jednoty, ale na dohodu se státem. Řím bez větších výhrad akceptoval změnu v postavení pražského arcibiskupa jako českého primase a odvolací instance. Bylo také odsouhlaseno používání českého jazyka při některých bohoslužbách. Požadavek zrušit celibát však neuspěl.⁴⁷

Materiály z vatikánských archivů potvrzují, že Vatikán velmi pozorně sledoval situaci v Československu a obával se revolučních zmatků ve středoevropském prostoru po rozpadu podunajské monarchie.⁴⁸ Není bez zajímavosti, že liturgická reforma předkládaná neúspěšně v roce 1919, byla po vzniku Církve československé dekretem Kongregace pro bohoslužbu ze dne 21. května 1920 na žádost českých a moravských biskupů částečně umožněna – při slavných bohoslužbách je možno zpívat česky epištolu i evangelium. Národní jazyk byl povolen při křestních, svatebních a pohřebních obřadech, o svátcích českých patronů na významných poutních místech bylo možno užívat staroslověnštinu.⁴⁹

⁴⁶ Srov. Butta, Tomáš; Kučera, Zdeněk: *90 let Církve československé husitské*. Praha: Církev československá husitská, 2010, s. 24.

⁴⁷ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 444.

⁴⁸ Srov. Šebek, Jaroslav: *Za Boha, národ, pořádek*. Praha: Academia, 2016, s. 53.

⁴⁹ Srov. Bugel, Walerian a kolektiv: *Liturgická a eklesiální pluralita na území Československa v první polovině 20. století*. Olomouc – Univerzita Palackého, 2011, s. 37.

3.3 Radikální křídlo reformního hnutí

Na jaře roku 1919, konkrétně 23. dubna, se v reformním hnutí objevuje skupina asi 200 radikálních kněží pod označením Ohnisko, kteří se zpočátku scházeli tajně, bez vědomí a souhlasu výboru Jednoty. Nesouhlasili s postupem vedení Jednoty a byli odhodláni realizovat reformy cestou činu (via facti) bez souhlasu papeže a biskupů. Spojovala je kromě otázek reformy především záležitost zrušení celibátu, která by jim umožnila vyrovnat se s tíživou situací jak ve vztahu ke svému svědomí, kněžským závazkům, církvi, tak také k partnerkám, rodině a pochopitelně veřejnosti. Zakladatelem a předsedou této frakce byl tajně církevně (1908) a po převratu i civilně sezdaný Bohumil Zahradník-Brodský.⁵⁰ Po neúspěšném jednání delegace Jednoty v Římě nabraly události spád. Tajná porada Ohniska 6. srpna 1919 vyzvala kněze k realizaci reform včetně uzavírání sňatků. Učinilo tak několik desítek kněží, především v Čechách. Následně byli suspendováni, exkomunikováni a většinou přešli do úřednických či učitelských profesí, někteří odešli pracovat na Slovensko. Cestu činu odmítalo vedení Jednoty i obě moravské diecézní Jednoty. V září 1919 došlo k rozpuštění Ohniska, které nahradila nová organizace nazvaná Klub reformních kněží Jednoty československého duchovenstva v počtu 300 členů. Jejím předsedou byl zvolen profesor náboženství v Plzni Karel Farský, který soustavně vyzýval členy Klubu k dalšímu prohloubení via facti do všech sfér pastorační činnosti, zejména do výuky náboženství.⁵¹ Kladl důraz na zavádění češtiny do bohoslužeb, pro tento účel zpracoval a vydal před vánočními svátky 1919 první část Českého misálu. S překlady bohoslužebných knih do češtiny mu zpočátku mimo jiné pomáhal farář v Bezděkově na Náchodsku Sigismund Ludvík Bouška, který však po založení nové církve zůstal věrný katolické církvi. Již v průběhu roku 1919 sloužil Dr. Karel Farský a další (např. Gustav Adolf Procházka, později ((od 18. března 1928)) druhý patriarcha Církve československé) bohoslužby v češtině. Půlnoční mše v roce 1919, poprvé od husitských

⁵⁰ Srov. Frýdl, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Brno: Nakladatelství L.Marek, 2001, s. 100.

⁵¹ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 450.

dob, byly i přes arcibiskupův zákaz slaveny česky a s velkým ohlasem téměř v 1 000 kostelů.⁵²

9. září 1919 došlo k nečekané události – papež Benedikt XV. jmenoval s platností od 16. září 1919 pražským arcibiskupem profesora pražské teologické fakulty Františka Kordače,⁵³ svého spolužáka ze studií. Zatímco politické kruhy a širší veřejnost přijaly toto jmenování víceméně pozitivně, pro předáky Jednoty i Klubu to byl šok, neboť s nimi nikdo tuto záležitost nekonzultoval.

3.4 Marný boj Jednoty

14. září označil Karel Farský Kordačovo jmenování za zkázu reformního hnutí a v tisku vyzval duchovenstvo, aby novou hlavu pražské arcidiecéze neuznalo. Arcibiskup při nástupní audienci a pak také ve svém prvním pastýřském listu z 1. října reformistům jasně sdělil, že vidí nutnost reform, ale do praxe budou zaváděny pouze Římem a biskupy, kteří jsou k tomu určeni. Když reformisté neuposlechli, Kordač sáhl k represím a zákazům. Výbor Jednoty marně vyzýval k umírněnému postupu. Situace se nadále vyhrocovala a radikalizovala. Neúspěchem skončilo i osobní jednání mezi arcibiskupem a Farským 27. listopadu 1919 dopoledne, na odpolední schůzi Klubu byl poprvé otevřeně vysloven názor, že by měla vzniknout nová, na Římu nezávislá církevní organizace.⁵⁴ Ač někteří členové Klubu s tímto krokem nesouhlasili, cesta k rozkolu byla otevřena. V dalším pastýřském listu ze 17. prosince 1919 arcibiskup chápe reformní snahy jako projev hluboké duchovní krize části kněžstva, které se v důsledku přijetí modernistického myšlení dostalo na pokraj hereze. Kordač v dokumentu zdůrazňuje především nutnost změny v teologickém vzdělání kněží s přihlédnutím k výsledkům moderních věd.

Bylo už však pozdě. Protagonisty Klubu nemohlo nic zastavit, radikální křídlo překročilo Rubikon. Na další schůzi Klubu 8. ledna 1920 byla založena Církev

⁵² Srov. Bugel, Walerian a kolektiv: *Liturgická a eklesiální pluralita na území Československa v první polovině 20. století*. Olomouc – Univerzita Palackého, 2011, s. 97.

⁵³ Srov. Marek, Pavel: *Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač: nástin života a díla apologety, pedagoga a politika*. Olomouc, 2005, s. 71.

⁵⁴ Srov. Butta, Tomáš; Kučera, Zdeněk: *90 let Církve československé husitské*. Praha: Církev československá husitská, 2010, s. 26.

československá. Výborová schůze Jednoty 13. ledna vznik nové církve odmítla a snažila se nadále jednat s biskupy s cílem Jednotu zachovat. Pastýřský list českomoravských biskupů ze 17. ledna sice Jednotu nezakázal, ale doporučil její transformaci na klasické diecézní jednoty za podmínek, které byly pro reformátory neakceptovatelné.⁵⁵ Církevní rozkol list označil za nevídaný plod činnosti Jednoty. Další pastýřský list biskupů z 20. února nařídil členům Jednoty z organizace vystoupit. Jednota nerezignovala, snažila se ještě následující měsíce roku 1920 o reformních požadavcích vyjednávat a obhajovat své úmysly i u papežské kurie. 16. prosince 1920 Benedikt XV. znovu odsoudil reformní hnutí a jeho příslušníkům pohrozil exkomunikací.⁵⁶ Na podzim 1921 se snažil u papeže ve věci reformy intervenovat nový olomoucký arcibiskup Antonín Cyril Stojan. Neúspěšně. Kněží pochopili marnost svého počínání a postupně začali z Jednoty odcházet. Na počátku roku 1921 měla Jednota 1 717 členů, v srpnu téhož roku už jenom 1 315.⁵⁷ Agónie Jednoty katolického duchovenstva byla ukončena na valné hromadě 24. července 1922.

3.5 Založení Církve československé

Pravděpodobně neexistuje autentický dokument, který by věrohodně zachytil průběh schůze Klubu 8. ledna 1920 v Praze. Dopolednímu jednání dominovaly hlasy proti založení církve, hlasy váhající a doporučující rozvahu. Karel Farský na schizma nijak nenaléhal. Odpoledne, zvláště po vystoupeních Emila Dlouhého-Pokorného, Aloise Tylínka a Gustava Adolfa Procházky, kteří apelovali na okamžité řešení, se situace změnila. Plénium se v poměru 140:66 hlasům rozhodlo pro založení nové církve.⁵⁸ Někteří účastníci schůze později připustili, že si až po hlasování uvědomili, k čemu vlastně došlo. V neděli 11. ledna 1920 z kazatelny chrámu sv. Mikuláše v Praze na Staroměstském náměstí přečetl Emil Dlouhý-Pokorný „Prohlášení Národu československému“, ve kterém

⁵⁵ Srov. Frýdl, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Brno: Nakladatelství L.Marek, 2001, s. 161.

⁵⁶ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 474.

⁵⁷ Srov. Frýdl, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Brno: Nakladatelství L.Marek, 2001, s. 172.

⁵⁸ Srov. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc – Rosice, 2003, s. 483.

se veřejnosti proklamativně oznamoval vznik nové církve.⁵⁹ Členové Církve československé byli už 15. ledna 1920 výnosem římské Posvátné kongregace svatého officia z katolické církve exkomunikováni. Vláda premiéra Josefa Tusara na svém posledním zasedání 15. září 1920 udělila nové církvi státní souhlas, při sčítání k 15. únoru 1921 měla již přes 525 000 evidovaných členů.⁶⁰

Reakce na ustavení Církve československé byla vesměs negativní a obecně převládal názor, že její existence nebude dlouhá. Prezident Masaryk a rovněž politické elity zůstali překvapivě chladné, neboť si dobře uvědomovali, že vzniká další velký problém, kterých nová republika měla více než dost. Dva nejrespektovanější čeští historikové, Josef Pekař a Josef Šusta (od 15. září 1920 ministr školství v nové Černého vládě) varovali před zahraničními následky masového přestupu k nové církvi,⁶¹ zhoršením vztahu se Slováky a sudetskými Němci, před dalším rozdělením národní společnosti. Kritizovali také její náboženskou a ideovou mělkost.

Zakladatelé církve byli dlouho na rozpacích, jakou cestou se vydat. Konzervativci, především Moravané vedeni Matějem Pavlíkem (později vysvěceným biskupem Gorazdem) navázali kontakt se srbskými pravoslavnými biskupy a v roce 1924 zakládají Československou pravoslavnou církev. S Pavlíkem odešlo asi 8 000 věřících. Zvítězil radikálnější směr vedený Karlem Farským, který chtěl vytvořit novou křesťanskou církev zcela odpovídající duchu doby.⁶² Církev se chtěla ještě více přimknout k národu nikoli jako vykladačka starých hodnot, ale jako interpretátorka nových zkušeností, především sociálních.⁶³ Církev se prezentovala důrazem na slavení liturgie v češtině, vypjatým nacionalismem (např. litanie vzývající Jana Husa a Jana Ámose Komenského), zrušením celibátu a teologickým modernismem v pravém slova smyslu, kdy se křesťanství, včetně základních pravd víry, interpretovalo symbolicky. Farský se stal v roce 1924 prvním

⁵⁹ Srov. Butta, Tomáš; Kučera, Zdeněk: *90 let Církve československé husitské*. Praha: Církev československá husitská, 2010, s. 17.

⁶⁰ Tamtéž, s. 31.

⁶¹ Srov. Kárník, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918-1938), Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha: Libri, 2003, s. 318.

⁶² Srov. Kadlec, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin 2*. Řím: Křesťanská akademie, 1987, s. 242.

⁶³ Srov. Balík, Stanislav; Hanuš, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 235.

patriarchou a také autorem liturgie, když římský způsob slavení doplnil prvky pravoslavnými a evangelickými.⁶⁴

Nová církev se chtěla stát církví národní. Přestože do ní přešlo 288 katolických kněží, 218 z českých diecézí (nejvíce z královéhradecké a pražské), 65 z diecézí moravských a ze Slovenska pouze 5 kněží⁶⁵ a téměř 800 000 věřících (stav v roce 1930), národní církví se nikdy nestala. Vzájemné vztahy katolické a československé církve byly po celé období první republiky velmi napjaté – pro katolíky to byla církev hříšných a odpadlých kněží, kteří se oženili se svými hospodyněmi a tajnými přítelkyněmi. Sudetští Němci zůstali katolické církvi věrní.

Po této obecné části, která byla dle našeho názoru nutná pro pochopení všech souvislostí, se dostáváme k meritu bakalářské práce, tedy k popisu a rozboru náboženské situace v našem regionu v období po vzniku Československa až do počátku třicátých let 20. století.

4 Region v podhůří Orlických hor a na pomezí Čech a Moravy

V úvodu této práce jsme uvedli, že žijeme v nábožensky zajímavě promíšeném regionu. Vzájemné vztahy církví v minulosti nebyly vždy nejlepší. Jsou zde větší obce, např. Čermná (od r. 1937 Horní a Dolní) a (Horní a Dolní) Sloupnice, kde je dodnes zřejmé, která část je katolická a která evangelická. Komunity věřících mají v těchto obcích dodnes své duchovní. Mnoho starších lidí žije v nábožensky smíšených manželstvích. Do poválečného odsunu v letech 1945-1946 byl tento kraj i velmi národnostně rozmanitý.

⁶⁴ Srov. Bugel, Walerian a kolektiv: *Liturgická a eklesiální pluralita na území Československa v první polovině 20. století*. Olomouc – Univerzita Palackého, 2011, s. 99.

⁶⁵ Srov. Fiala, Petr a kolektiv: *Český politický katolicismus 1848-2005*. Brno – Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 195.

4.1 Náboženská situace v orlickoústeckém regionu v širších souvislostech

Významné stopy v našem regionu zanechala Jednota bratrská, která byla založena v druhé polovině 15. století v nedalekém Kunvaldu u Žamberka. I přes perzekuci ze strany krále Jiřího z Poděbrad a jeho nástupců se rychle rozšířila po širokém okolí – vyrostly kroužky a komunity na 43 místech a bylo ustaveno 14 samostatných sborů opatřených kazateli (např. Lanškroun, Choceň).⁶⁶ Brandýs nad Orlicí je spjat s pobytem posledního biskupa Jednoty Jana Ámose Komenského a jeho stěžejním dílem *Labyrint světa a ráj srdce*. Významným místem je Růžový palouček u Litomyšle, kde se po porážce stavovského povstání bratři loučili s vlastní při odchodu do exilu.

I přes založení královéhradeckého biskupství v roce 1664 a misijní a rekatolizační úsilí jezuitů zůstalo zvláště v Čermné a v Čenkovicích na Lanškrounsku mnoho skrytých evangelíků. Scházeli se po chalupách nebo na odlehlých místech pod širým nebem, podporováni emisary z pruského Slezska. Po vydání Tolerančního patentu, který stanovil početní limit 100 rodin nebo 500 duší na založení sboru, zde došlo k zajímavé situaci. Češi v horní části Čermné (dále jen Horní Čermná) se spojili s čenkovickými Němci a zvolili si helvetskou konfesi – v Horní Čermné byl r. 1784 založen farní sbor, v Čenkovicích filiální. Oba sbory pak měly společné kazatele až z Maďarska – prvním byl Samuel Szüts, od února 1789 Štěpán Szeremley. Čenkovický filiální sbor se stal raritou, protože němečtí evangelíci v jiných oblastech se hlásili k Lutherovu odkazu, tedy k augšpurskému vyznání.⁶⁷ V našem regionu brzy vznikly další sbory helvetské konfese v (Dolní) Sloupnici (1784) a v Bučině u Vysokého Mýta (1786), další pak v 19. století.

Ke sloučení obou vyznání dochází na generálním sněmu evangelických církví v Praze 17. a 18. prosince 1918 a vzniká Českobratrská církev evangelická. Církev přijala jako své konfese vyznání Jednoty bratrské vydané J.A.Komenským v r. 1662, Českou konfesi z r. 1575, tři starokřesťanská vyznání (apoštolské, nicejsko-cařihradské a Atanášovo), dále čtyři pražské artikule a obě vyznání světové reformace – augšpurské a

⁶⁶ Srov. Košťál, Miloslav: *Křesťanství v Podorlicku: Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti*. Nové Město nad Metují, 2005, s. 23.

⁶⁷ Srov. Jindra, Radomil: *Historie evangelické církve v Čermné*. Farní sbor Českobratrské církve evangelické v Horní Čermné, 2008, s. 18.

helvetské.⁶⁸ Českobratrská církev evangelická se jasně deklaruje jako ryze národní, navazující na nejlepší tradice české reformace. Nemá zájem o německé evangelíky. Čeští Němci, v našem případě zmíněná filiálka v Čenkovicích se připojila k německému sboru v Králíkách. Její osud se definitivně naplnil v roce 1946 při odsunu.

Do Českobratrské církve evangelické, která měla v celé republice 190 000 členů ve 117 samostatných sborech, vstupuje po vzniku republiky 80 000 věřících. V období první republiky vzniká dalších 53 sborů. Církev působí většinou ve středních a východních Čechách, v regionu Vysočiny a na Valašsku. Jejím členem byl prezident Masaryk, i když on sám toto své členství nijak nezdůrazňoval ani prakticky neprojevoval.⁶⁹ Při celostátním sčítání v roce 2011 se k církvi přihlásilo necelých 52 000 věřících. I tak je Českobratrská církev evangelická největší protestantskou církví v České republice a má v našem regionu významné postavení. Ostatní menší evangelické církve (např. Slezská evangelická církev) byly v našem regionu bezvýznamné⁷⁰ a nebudeme se jimi zde zabývat.

Do náboženského kvasu první republiky i v našem regionu snad nejvýrazněji vstupuje Církev československá vědomě navazující na reformační tradice. Vznik nové církve provázely masívní spory o kostely a fary. Tam, kde přestoupil místní kněz a s ním většina věřících, bylo běžné, že byl používán římskokatolický kostel. V některých obcích dala souhlas k užívání kostela na základě svých vlastnických nebo patronátních práv obecní či městská rada. V letech 1920-1922 nová církev zabrala v královéhradecké diecézi 60 katolických kostelů, z katolické církve odešla asi jedna pětina věřících a také 68 kněží. Neobešlo se to bez prudkých a zlých slov a činů z obou stran a bez asistence soudů, četníků a vojska. Na některých místech (např. v Jaroměři, Dvoře Králové nad Labem a v námi níže popisované Radhošti a Luži) došlo k násilnostem, těžkým zraněním a prolití krve. Po zásahu státu se většina kostelů postupně (až do roku 1926) navracela katolické církvi. Vláda přislíbila, že bude stavbu sborů nové církve finančně podporovat, což ne vždy dodržela.

⁶⁸ Srov. Říčan, Rudolf: *Církev v proměnách času: Sborník k 50. výročí spojení Českobratrské církve evangelické*, 1969, s. 21.

⁶⁹ Tamtéž, s. 19.

⁷⁰ Srov. Bugel, Walerian a kolektiv: *Liturgická a eklesiální pluralita na území Československa v první polovině 20. století*. Olomouc – Univerzita Palackého, 2011, s. 85.

27. května 1923 byla ustavena východočeská diecéze Církve československé s 21 náboženskými obcemi, prvním biskupem byl zvolen již zmiňovaný Gustav Adolf Procházka, pozdější druhý patriarcha církve. Sídlem diecéze byly postupně Kutná Hora, Jenišovice (Procházkovo působiště), Turnov a teprve od listopadu 1925 Hradec Králové.⁷¹ V roce 1935 měla tato diecéze 281 000 věřících, 36 sborů a dalších 9 bylo ve výstavbě.⁷² Při sčítání v roce 2011 se k církvi v celé České republice přihlásilo 39 276 věřících, což činí 0,37% všech obyvatel naší země. Církev československá (od r. 1971) husitská je církví s nejhorsí věkovou strukturou – 68% věřících je 60 let a více.

4.2 Katoličtí kněží z regionu angažující se v reformních snahách

Jak jsme uvedli v kapitole o znovuoobnovení Jednoty katolického duchovenstva, 95% českého kléru se stalo členy této Jednoty. Zde se chceme krátce zmínit o kněžích z našeho regionu, kteří se aktivně účastnili reformních snah v katolické církvi.

Mezi 115 zakládajícími členy znovuoobnovené Jednoty byl na ustavující schůzi 7. listopadu 1918 přítomen kaplan z Brandýsa nad Orlicí ThDr. Antonín Mikan.⁷³ V závěru roku 1918 a na počátku roku 1919 vznikaly po celých Čechách vikariátní pracovní skupiny (celkem jich bylo téměř 100), ve kterých se diskutovalo o reformách a ve kterých se připravovaly podklady pro výbor Jednoty. Předsedou skupiny v Lanškrouně, která byla ustavena 12. prosince 1918, byl ústecký děkan František Černý. Jednatel se stal Josef Tužín, kaplan z Ústí nad Orlicí. Ve Vysokém Mýtě byla skupina Jednoty založena 16.12.1918. Předsedou byl Josef Bekera, vikář a farář v Řepníkách, jednatelem byl zvolen akademický malíř a farář ve Svatém Jiří u Chocně Eduard Neumann. Když byl na valné hromadě Jednoty 7. srpna 1919 ustaven nový výbor, byl Eduard Neumann zvolen náhradníkem výboru. Později se stal předsedou odboru pro církevní umění, jednoho z devíti, které Jednota ustavila. Současně byl však tajným důvěrníkem Ohniska za vikariát Vysoké Mýto. Členem Ohniska a později Klubu reformního duchovenstva byl také kaplan

⁷¹ Srov. Plhák, Jiří: *80 let náboženské obce Církve československé husitské ve Vysokém Mýtě 1921 – 2001*. Náboženská obec ČČSH ve Vysokém Mýtě, 2001, s. 51.

⁷² Srov. Farní úřad ČČSH Česká Třebová. *Pamětní kniha Církve československé 1926-2012*, s. 78.

⁷³ Srov. Frýdl, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Brno: Nakladatelství L.Marek, 2001, s. 41.

z Chocně Josef Vorlíček.⁷⁴ Určitě by bylo velmi zajímavé sledovat další osudy výše zmíněných kněží. To však není námětem této práce. S určitostí můžeme říci, že ústeckým děkanem zůstal do r. 1927 František Černý.

5 Lanškrounsko

Po vzniku republiky zde proběhl neúspěšný pokus o separaci. Vůdčími postavami vzpoury byl profesor lanškrounského gymnázia Lehmann, učitel Winter a statkář Maixner z nedalekých Albrechtic. Ti už 30. října 1918 svolali shromáždění (Volkstag), na kterém s platností od 1. listopadu ustavili okresní německou národní radu a zřídili oddíl národní obrany (Volkswehr). Lanškroun se měl stát sídlem okresu jedné z provincií Deutschböhmen a to Sudetenland se sídlem v Opavě. Vzbouřenci vyzvali všechny obyvatele Lanškrounska, aby hájili právo na sebeurčení. Do schizofrenní situace se v poválečném zmatku dostal bývalý okresní c. a k. lanškrounský hejtmán Hlawa, který prohlásil, že v záležitostech německých obcí se podřídí vládě Deutschböhmen a v záležitostech českých obcí se rozhodl složit slib věrnosti Národnímu výboru československému v Praze. Tuto krátkou epizodu na žádost místního národního výboru v České Třebové ukončil zásah 30. pěšího pluku z Vysokého Mýta, který po „očistě“ důstojnického sboru, posláni německých a maďarských vojáků domů (z 3 000 vojáků jich byla třetina) a po složení přísahy nové republiky 27. listopadu bez větších problémů obsadil Lanškroun, vůdce vzpoury pozatýkal a Hlawu nahradil nový okresní hejtmán Trolda.⁷⁵

Tento region byl převážně německý a katolický. Vyplývá to z výsledků sčítání – 27 669 věřících se hlásilo k římskokatolické církvi, k evangelíkům 1 762, příslušníků Církve československé 154, k židovskému vyznání se přihlásilo 59 občanů. Bez vyznání bylo 132 lidí. Z uvedených čísel je zřejmé, že v tomto okrese nedošlo po vzniku republiky k nějakým zásadním změnám v náboženské oblasti. Německé obce s hustou farní sítí zůstaly nadále věrné katolické víře. Evangelíci byli pouze v české Horní Čermné (1 005),

⁷⁴ Frýdl, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Brno: Nakladatelství L.Marek, 2001, s. 99.

⁷⁵ Srov. Cihlář, Jiří: *Nové letopisy města Ústí nad Orlicí a jeho okolí. – ročník 2004/1*. Ústí nad Orlicí – Oftis, 2004, s. 17.

sousedních Nepomukách (110), v národnostně smíšeném Horním Třešňovci (247), v německém Lanškrouně (157) a již zmiňovaných německých Čenkovicích (203). Vliv nové Církve československé byl marginální – v Bystřeci se k ní přihlásilo 78 lidí, v (Horních a Dolních) Heřmanicích dohromady 25 a v Lanškrouně 20 věřících. K židovské víře se v Lanškrouně hlásilo 50 lidí.

Jak jsme již zmínili výše, významným a nejstarším centrem evangelíků, můžeme klidně říci mateřským sborem, byla Horní Čermná. S jeho pomocí a pod jeho patronací vzniká po založení republiky několik nových kazatelských stanic a sborů Českobratrské církve evangelické. V roce 1919 je na žádost české evangelické menšiny zřízena kazatelská stanice v Lanškrouně, bohoslužby jsou zde slouženy čermenským farářem Ladislavem Řepou (1911-1921) desetkrát v roce.⁷⁶ Po Řepovi působil v Čermné v letech 1922-1936 farář Karel Balcar. V roce 1932 poskytl sbor půjčku 10 000,- Kč na stavbu lanškrounské modlitebny, samostatný sbor v Lanškrouně byl ustaven až v roce 1946. Dnes má 222 členů a svého faráře. Kazatelská stanice byla s pomocí Horní Čermné zřízena i v Kyšperku, dnešním Letohradě. Přestože zde bylo přes 300 evangelíků, stavba sboru se uskutečnila až v 90. letech minulého století. V lednu 2018 měl sbor 221 věřících a svoji farářku. V Horním Třešňovci se po 1. světové válce uskutečnil neúspěšný pokus o zřízení kazatelské stanice, modlitebna byla otevřena až v srpnu 1953. V Horní Čermné je i dnes živé společenství 430 věřících, mající svého duchovního.

Církev československá (husitská) má v současnosti svůj sbor pouze v Lanškrouně, kde existuje malé společenství, administrované až z Ústí nad Orlicí.

6 Orlickoústecko

Pod tímto pojmem máme na mysli města Ústí nad Orlicí, Česká Třebová a jejich okolí v území reprezentované tehdejším soudním okresem Ústí nad Orlicí. Zde byla náboženská situace po vzniku republiky mnohem zajímavější. Při sčítání se hlásilo 29 969 věřících k římskokatolické církvi, příslušníků Českobratrské církve evangelické bylo 421,

⁷⁶ Srov. Jindra, Radomil: *Historie evangelické církve v Čermné*. Farní sbor Českobratrské církve evangelické v Horní Čermné, 2008, s. 32.

Církev československé 541, k židovskému vyznání se přihlásilo 102 občanů. Bez vyznání bylo 3 743 lidí. Je to překvapivě vysoké číslo – byl to akt svobodného rozhodnutí nebo výraz protestu? O tom nyní můžeme jen spekulovat. Nejvíce lidí bez vyznání bylo v České Třebové (1 864), Parníku (825), Ústí nad Orlicí (617), Hylvátech (151) a v Přívratu (67). V ostatních obcích okresu to byli jen jednotlivci. Čísla vzešlá ze sčítání se však v průběhu dvacátých let velmi změnila ve prospěch nové Církev československé. O některých konkrétních případech budeme psát níže.

6.1 Česká Třebová

Po vzniku republiky byl na městském úřadu zřízen místní národní výbor, kam byl zástupcům katolíků vstup zakázán. Situace se částečně změnila po obecních volbách v roce 1919. Zvítězili národní socialisté (15 mandátů), následováni sociálními demokraty (13 zastupitelů), lidovci získali 2 zástupce. Velký vliv ve městě měl zdejší rodák, sociální demokrat Gustav Habrman, který se stal ministrem školství, kultu a osvěty a o jehož ostře protikatolickém smýšlení i činech nebylo pochyb. Došlo také k zabránění některých církevních pozemků a v rámci pozemkové reformy k vyvlastnění všech polností knížete z Liechtensteina, který byl donátorem farnosti. Velmi uvolněné mravy vedly mimo jiné k mnohým kostelním krádežím, z nichž nejzávažnější bylo odcizení monstrance a ciboria v děkanském kostele sv. Jakuba v noci z 20. na 21. března 1920.⁷⁷ Namále měl také mariánský sloup na dnešním Starém náměstí. Nechybělo mnoho, aby byl zničen stejně jako ten v Praze.

Zajímavé svědectví o poválečné náboženské situaci ve městě nám podává zápis děkana Václava Sokola ve farní kronice. Sokol, který spravoval římskokatolickou farnost od 1. července 1916 do 30. června 1919 si trpce stěžuje na rozlehlost a dvojjazyčnost farnosti, mnozíci se přestupy a odpady od katolické víry a vyhrocenou nepřátelskou atmosféru vůči katolické církvi. 22. října 1918 mu navíc umírá na epidemii španělské chřipky oblíbený kaplan Robert Vala, velký propagátor tělocvičné organizace Orel. Zklamaný a zahořklý děkan se rozhodl odejít na uvolněnou faru v Jablonném nad Orlicí.

⁷⁷ Srov. Římskokatolické děkanství Česká Třebová: *Farní kronika 1836-1995*, s. 635.

V neděli 6. července 1919 odsloužil v Dlouhé Třebové poutní bohoslužbu ke cti svatého Prokopa a vlakem odjel na nové působiště.

Problémy nastaly také při vyučování náboženství na reálném gymnáziu. V závěru války (od 17. září 1917) převzali výuku za katechety, kteří museli nastoupit vojenskou službu, kněží z fary – děkan Sokol a kaplan Jan Juřena. Po vzniku republiky se na školu vrátil zpět polní kurát Dr. Rudolf Šetina. Profesorský sbor jej však odmítl a vyhrožoval řediteli Janu Sládkovi stávkou. Nakonec došlo k personální výměně – profesorem náboženství byl ustanoven Stanislav Kosan z Vysokého Mýta a Šetina odešel učit místo něho na tamější gymnázium. Kosanovi nadále vypomáhal kaplan Juřena. Ředitel Sládek odešel do penze a na jeho místo byl ve školním roce 1924/1925 jmenován evangelík Ladislav Musil, který dal odstranit kříže ze tříd, což vedlo k dalším sporům a napětí.⁷⁸

Z 8 389 obyvatel města se ke katolické církvi při sčítání přihlásilo 6 093 věřících. Po čtyřech letech častých personálních změn se 1. října 1923 stává děkanem František Bílek, dosavadní farář v nedalekém převážně německém Žichlíčku. Byla to dobrá volba. Rodák ze Světlé nad Sázavou výrazně přispěl k uklidnění situace a stal se všeobecně uznávanou autoritou a jeho dlouhé působení až do smrti v květnu 1947 bylo požehnané. Na jeho práci dnes navazuje živá farnost, ze které v posledních 25 letech vzešla dvě nová kněžská povolání.

Při sčítání se k Církvi československé přihlásilo 165 lidí. Z iniciativy Františka Marholda, vozmistra státních drah, se schází první valná hromada na svátek Jana Husa 6. července 1923 v jeho bytě na Moravské třídě, čp. 808. Schůze, na které bylo přítomno 20 lidí, zvolila prozatímní filiální radu starších v čele Marholdem. Okresní školská rada v Lanškrouně povolila konání bohoslužeb v obecní a měšťanské škole chlapecké. Do konce roku 1923 měla zdejší filiální obec patřící ke sboru ve Vysokém Mýtě 54 členů. Konaly se čtyři bohoslužby za účasti duchovního Augustina Jonáše z Vysokého Mýta. Na další valné hromadě 31. května 1924 se Marhold vzdal pro nemoc funkce (umírá 11. října 1925). Předsedou se stal dosavadní místopředseda, učitel František Bělka. 18. srpna 1924 zakládá rada starších fond na výstavbu Husova sboru. V tomto roce se bohoslužby konaly

⁷⁸ Srov. Římskokatolické děkanství Česká Třebová: *Farní kronika 1836-1995*, s. 390.

celkem devětkrát, z toho dvakrát v městském parku Javorka je sloužil duchovní Kvasnička z Bohuňovic u Olomouce. K církvi přistoupilo 55 nových členů, pokřtěno bylo 6 dětí. V následujícím období se náboženská obec zdárně rozvíjí – na konci roku 1926 má 332 členů, o rok později už 390. Šetří na uvažovanou stavbu Husova sboru, pořádá přednášky, divadla, výlety a zájezdy, dětské dny, vánoční nadílky, je založen pěvecký kroužek. Bohoslužby jsou slouženy zpravidla jednou měsíčně většinou výše zmíněným Augustinem Jonášem. 3. března 1929 a pak ještě 1. března 1931 navštívil Českou Třebovou druhý patriarcha Církve československé Gustav Adolf Procházka. V roce 1930 se předsedou rady starších stává obchodník František Hofman.

Na ustavující schůzi v malém sále Dělnického domu došlo 15. února 1931 za účasti 130 delegátů k osamostatnění sboru, byl vypsán konkurs na místo duchovního. Ke sboru byla přičleněna většina německých obcí lanškrounského okresu, kde bylo málo věřících. Z okresu Ústí nad Orlicí pak většinově české obce Parník, Lhotka, Dlouhá Třebová, Ústí nad Orlicí, Kerhartice, Přívrat, Řetová, Řetůvka, Černovír, Říčky a Hnátnice.⁷⁹ Celkem měl sbor 1 080 členů a 1 890 duší a byl nadále administrován Augustinem Jonášem, farářem z Vysokého Mýta. Na počátku školního roku 1931 byl ustanoven výpomocným duchovním Jaroslav Klepl, původem z Jičínka. V roce 1933 měl být nahrazen Jaroslavem Ryšavým, který však před příjezdem do České Třebové náhle umírá. 1. září 1933 se stává prvním farářem sboru František Rydval, bohoslužby jsou nyní slouženy ve čtrnáctidenním intervalu stále v chlapecké škole. Na účtu pro výstavbu sborového domu je 20.032,- Kč. Sbor se však nakonec nestavěl, situace byla vyřešena až v roce 1938 zakoupením krásné Vyskočilovy vily. V současné době zde existuje malé společenství, administrované z Ústí nad Orlicí.

Několik desítek evangelíků, původem z tolerančních sborů v Horní Čermné a ve Sloupnici se do České Třebové dostalo především stěhováním za prací na železnici a v textilní továrně v druhé polovině 19. století. Až 8. prosince 1916 zde byla zásluhou sloupenského faráře Benjamina Fleischera a džbánovského faráře Bedřicha Horkého založena kazatelská stanice sloupenského sboru, která po roce 1923 připadla k litomyšlskému filiálnímu sboru církve. Při sčítání se k církvi přihlásilo 224 lidí.

⁷⁹ Srov. Farní úřad CČSH Česká Třebová. *Pamětní kniha Církve československé 1926-2012*, s. 53.

Bohoslužby, které se konaly v budově gymnázia a poté v zakoupené staré chalupě zajišťovali zpočátku výše zmínění duchovní a pak zejména Jan Řezníček z Chocně. Kazatelská stanice byla 25. května 1931 prohlášena filiálním sborem. Dlouhodobé snahy o založení samostatného sboru Českobratrské církve evangelické byly úspěšně realizovány 28. října 1946.⁸⁰ V současnosti zde existuje živé společenství 183 věřících, mající svého faráře.

6.2 Parník

Obec, která je nyní integrální součástí České Třebové, nemá žádnou sakrální stavbu. Má však školu (tehdy měšťanská chlapecká a dívčí) a i zde byla poválečná situace zajímavá. Po zemřelém kaplanovi Robertu Valovi se ujímá výuky náboženství od 9. ledna 1919 nově ustanovený kaplan Josef Šulc. Někteří učitelé se odmítali modlit před a po vyučování, školní rok však byl ještě zakončen mší a Te Deum. Problémy začaly ve školním roce 1919/1920 – z nařízení místní školní rady a za aktivní účasti ředitele Hýbla byly odstraněny kříže ze všech místností a modlitby byly zakázány.

Před sčítáním dosáhla protikatolická štvance a agitace vrcholu a výuka náboženství byla zcela znemožněna.⁸¹ Je to zajímavé i přesto, že se ke katolické církvi přihlásilo 1 951 věřících, k evangelíkům 41 a k Církvi československé pouze 64 věřících. Bylo zde však také 825 lidí bez vyznání. Učitelům náboženství bylo nadáváno, spíláno a dokonce vyhrožováno smrtí.⁸² Někteří rodiče posílali žádosti a dopisy s tím, že si nepřejí, aby jejich děti do povinného náboženství nadále docházely. I učitelský sbor školy se do této kampaně zapojil. V dalších letech se situace uklidnila, ale různými reorganizacemi tříd a zásahy vedení školy byla výuka katolického náboženství nadále omezována či dokonce znemožňována.

⁸⁰ Srov. Říčan, Rudolf: *Církev v proměnách času: Sborník k 50. výročí spojení Českobratrské církve evangelické*, 1969, s. 101.

⁸¹ Srov. Římskokatolické děkanství Česká Třebová: *Farní kronika 1836-1995*, s. 442.

⁸² Srov. Velešík, Vladimír: *Českotřebovská farnost v historii: Sborník studií k 200. výročí vystavění kostela sv. Jakuba*, 2004, s. 94.

6.3 Dlouhá Třebová

Obec ležící v protáhlém údolí mezi Českou Třebovou a Ústím nad Orlicí má přes svou dlouhou historii (první písemná zmínka je z roku 1304) relativně krátkou, ale velmi zajímavou náboženskou minulost. Věřící z dolní části obce patřili pod ústeckoorlickou farnost, lidé z horního konce docházeli do České Třebové. Prvním svatostánkem na katastru obce se stala až v říjnu 1898 hřbitovní kaple sv. Josefa vystavěná nákladem starosty Josefa Šáry, který tak splnil přání svého předčasně zemřelého syna Josefa. 8. prosince 1906, po dlouhých a obtížných desetiletích výstavby, byl posvěcen filiální kostel sv. Prokopa. Bohoslužby zde střídavě sloužili kněží z výše uvedených měst, stejně tak si vypomáhali při výuce náboženství. Katolické náboženství také učil do školního roku 1921/1922 řídící učitel Náhlík. Po protestech tzv. pokrokových učitelů se musel výuky vzdát, stejně tak jako v sousední Lhotce řídící učitel Hlavsa. Byly zrušeny modlitby před a po vyučování, kříže ve třídách však zůstaly.

Při sčítání se ke katolické církvi přihlásilo 1 408 věřících, k nové církvi pouze 23 lidí. První rodinou, která po vzniku republiky opustila katolickou církev, byla v roce 1921 rodina obchodníka Karla Snítily. Jmenovaný inicioval odpoledne 24. května 1922 na slavnost Nanebevstoupení Páně propagační bohoslužbu Církve československé na prostranství před svým obchodem za vedení Ferdinanda Tichého, faráře v Radhošti u Stradouně. Ten po bohoslužbě Snítilovi také pokřtil syna. Zajímavě svědectví podává českotřebovská římskokatolická farní kronika. Bohoslužba „sektý československé“ byla prvním obřadem na území českotřebovské farnosti. Dle zápisu byla strojená, přitáhla jen zvědavce, nepřinesla žádného užitku. Nad provizorním oltářem (obyčejný stůl) visely obrazy Husa a Komenského. Velmi negativně je v kronice hodnocena osoba Ferdinanda Tichého, odpadlého katolického kněze, který se před pádem monarchie neváhal civilně oženit s vdanou ženou, jejíž muž byl ve válce.⁸³

8. října 1922 se konala za účasti 30 přítomných ustavující schůze dlouhotřebovské náboženské obce, která byla začleněna do vysokomýtského obvodu Církve československé. Předsedou filiální rady starších byl zvolen Karel Snítíl. Rada starších požádala obecní zastupitelstvo o propůjčení kaple sv. Josefa pro konání bohoslužeb.

⁸³ Srov. Římskokatolické děkanství Česká Třebová: *Farní kronika 1836-1995*, s. 427.

Zastupitelstvo na svém zasedání 21. října žádosti vyhovělo pod podmínkou, že náboženská obec československá nahradí všechny škody, které by propůjčením nastaly. Po stížnosti inspirované ústeckým děkanem Františkem Černým poslalo královéhradecké biskupství již 24. října protest Okresní politické správě v Lanškrouně, která 27. října nařídila obci vrátit kapli římskokatolické církvi. Starosta František Kovář příkaz akceptoval, ale do Lanškrouna poslal vysvětlující dopis, ve kterém obhajuje rozhodnutí zastupitelstva ve věci propůjčení kaple pro bohoslužby Církve československé. Uvádí v něm, že katolíci mají velký kostel a někteří z nich se pro klid v obci sami přimlouvali za propůjčení nepoužívané kaple. Na celé této záležitosti je zajímavé, jak rychle byla vyřízena.⁸⁴

I když se plánovaná bohoslužba nové církve 1. listopadu 1922 zde nekonala, ústecký děkan Černý 18. března 1923 kapli znovu vysvětil. O opravdu vyhrocených mezináboženských vztazích na podzim roku 1922 svědčí dopis rady starších obecnímu zastupitelstvu. V něm se dotazují, zda Černý opravdu poslal obnos 300,- Kč do pokladny chudých jako satisfakci za svůj výrok na pohřbu Barbory Vaňousové dne 28. října, že „každý za sklenku kořalky zaprodává svoji víru a přestupuje.“ Černý na pohřbu zjevně narážel na Snítílův obchod, kde se alkohol vesele naléval.

V prosinci 1922 byla pro bohoslužby a setkávání členů církve propůjčena jedna místnost ve škole. V následujících letech se zde konaly bohoslužby čtyřikrát až pětkrát ročně, byly pořádány propagační přednášky dost často ostře protikatolické, scházel se pěvecký kroužek a místní jednota mládeže Církve československé. Od počátku roku 1923 vyučoval Augustin Jonáš z Vysokého Mýta jednu hodinu týdně, od 1. ledna 1925 dvě hodiny týdně československé náboženství, do kterého docházelo 25 žáků z celkového počtu 159. Od školního roku 1928/29 působil v Dlouhé Třebové jako učitel československého náboženství Antonín Nevečeřal z České Třebové vyučující již 45 dětí.⁸⁵

Obdobně, jak stoupal počet vyučovaných dětí, stoupal i počet nových členů církve – na konci roku 1922 to bylo 78 věřících, v roce 1925 už 425, v roce 1930 381 členů. V Dlouhé Třebové se sdružovali nejen místní, ale také věřící z okolních obcí: Parníku,

⁸⁴ Srov. Dušek Radim: *Nové letopisy města Ústí nad Orlicí a jeho okolí. – ročník 1999.* Ústí nad Orlicí – Oftis, 1999, s. 22.

⁸⁵ Srov. Slavíková, Věra, Dušek Radim: *Kostel sv. Prokopa v Dlouhé Třebové, sakrální stavby, křížce a boží muka.* Ústí nad Orlicí – Oftis, 2002, s. 92.

Lhotky, Hylvát, Přívratu a Řetové. Hybnou silou nové církve v obci byl již zmíněný obchodník Karel Snítíl, který se od druhé poloviny 20. let také aktivně účastnil života církve především v České Třebové. Na ustavující schůzi 15. února 1931, když došlo k osamostatnění českotřebovského sboru, byl dokonce zvolen místopředsedou rady starších. Tím de facto přešla dlouhotřebovská náboženská obec v rámci reorganizace (1927) z působnosti farnosti vysokomýtské definitivně pod farnost českotřebovskou. Snítíl byl také iniciátorem a sponzorem kamenného pomníku svobody s bronzovými plastikami Jana Husa, Jana Žižky a T.G.Masaryka, který byl odhalen 28. října 1924 k výročí republiky a k 600. výročí smrti Jana Žižky. Úsilí o vybudování vlastního sboru započaté v roce 1927 bylo úspěšně zakončeno o svatodušní neděli 20. května 1934, kdy novostavba byla slavnostně otevřena na bývalém obecním pozemku pod nádražím zvaném „Na dolině.“ Slavnostním řečníkem byl člen diecézní rady, farář z Kutné Hory Ferdinand Tichý, který v květnu 1922 vedl propagační bohoslužbu před Snítílovým obchodem.⁸⁶ Husův sbor stál 32.182,- Kč, téměř 13.000,- Kč bezúročně zapůjčil Karel Snítíl.⁸⁷ Budoucnost ukázala, že to nebylo místo zvolené úplně vhodně, neboť do dnešních dnů byla budova již třikrát zaplavena a poškozena rozvodněnými vodami řeky Třebovky. Pravidelné bohoslužby (1x měsíčně) se zde konaly do poloviny 80. let minulého století, nyní je budova v soukromém vlastnictví a slouží jako sklad a dílna.

V obci zůstalo katolické společenství, které je malé (40 věřících), ale velmi aktivní. Kostel sv. Prokopa se po rozsáhlých opravách v uplynulém dvacetiletí stal chloubou i dominantou obce a je živým duchovním a kulturním centrem.

6.4 Ústí nad Orlicí

Město Ústí nad Orlicí bylo donedávna sídlem okresního úřadu, v námi sledovaném období po vzniku republiky bylo sídlem pouze soudního okresu. Změna režimu zde proběhla v celkem poklidné atmosféře. Ve čtvrtek 31. října 1918 uspořádal výkonný výbor politických stran slavnostní průvod a shromáždění na náměstí, které přísahalo věrnost

⁸⁶ Srov. Farní úřad CČSH Česká Třebová. *Pamětní kniha Církve československé 1926-2012*, s. 69.

⁸⁷ Srov. Slavíková, Věra, Dušek Radim: *Kostel sv. Prokopa v Dlouhé Třebové, sakrální stavby, kříže a boží muka*. Ústí nad Orlicí – Oftis, 2002, s. 97.

Národnímu výboru. 7. prosince na mimořádné okresní poradě složili učitelé slib věrnosti republice do rukou lanškrounského okresního hejtmána Troldy. Pro prorakouské postoje rezignoval 12. prosince na svou funkci ústecký rodák, okresní školní inspektor Antonín Hlinecký. V prvních letech republiky ve městě dominovala Československá strana národně socialistická a Československá sociálně demokratická strana dělnická. Obě strany měly podporu téměř 25% voličů. Další silnou stranou byla Československá národní demokracie s necelými 20%. Lidovci se pohybovali kolem 10%, komunisté mezi 6-8%.

Římskokatolické děkanství bylo ustanoveno již v roce 1761, je nejstarším v našem regionu. Někteří děkani, např. Jan Leopold Mosbender či Jan Cibulka, byli významnými osobnostmi v životě města i regionu a děkanský post v Ústí nad Orlicí byl a je považován za prestižní duchovenský úřad. Mnozí kněží zastávali a zastávají i dnes funkci okrskového vikáře. K významu farnosti výrazně přispěla a dosud přispívá Jednota svaté Cecílie k pěstování hudby kostelní, založená již 22. listopadu 1803. Úroveň liturgické hudby je díky ní stále na vysoké úrovni. Jedním z mnoha velmi zajímavých a téměř zapomenutých činitelů Jednoty byl učitel, zpěvák, divadelní ochotník, violoncellista a varhaník Jan Mazánek (1851-1937). Na ústeckém kůru prosadil reformu duchovní hudby návratem ke gregoriánskému chorálu. Na sklonku 19. století vydal populární třídílnou učebnici zpěvu pro obecní a měšťanské školy, v roce 1909 založil pěvecký sbor Lukes. Propagoval moderní a svobodnou školu, vzájemně prospěšnou spolupráci církve a školy, ale bez církevních zásahů a omezení.⁸⁸ Jeho moudrost a přirozená autorita přispěla v náboženské oblasti k celkem poklidnému vývoji města v prvních letech republiky.

Při poválečném sčítání se ke katolické církvi přihlásilo 4 471 věřících, k Církvi československé 129 a k Českobratrské církvi evangelické 102 lidí. Velký byl počet lidí bez vyznání – v samotném městě 617 a v sousedních německých Hylvátech, které byly od 1.1.1925 přičleněny k Ústí nad Orlicí 151 lidí. Na rozdíl od častých poválečných personálních změn na děkanství v České Třebové mělo Ústí nad Orlicí výhodu v tom, že funkci děkana zastával v letech 1915-1927 František Černý, který farnost úspěšně převedl z monarchie do republiky. Po něm byl děkanem Ladislav Kaube (1927-1933) a pak

⁸⁸ Srov. Cihlář, Jiří: *Nové letopisy města Ústí nad Orlicí a jeho okolí. – ročník 2007/2. Ústí nad Orlicí – Oftis, 2007, s. 12.*

přichází statečný člověk, vězeň obou budoucích totalit, Václav Boštík (1933-1961). I zásluhou těchto mužů je dnes římskokatolická farnost Ústí nad Orlicí živým společenstvím věřících, obsazená děkanem a dvěma kaplany. Z poválečného dění však chybějí detailnější informace, protože farní kronika v letech 1905-1937 nebyla vůbec vedena.

Obdobné poválečné problémy v náboženské oblasti, které jsme popisovali ohledně sporu kolem kaple sv. Josefa v Dlouhé Třebové, nastaly v roce 1925 také v obci Kerhartice, která je nyní součástí města Ústí nad Orlicí. Obec se před 1. světovou válkou rozhodla postavit si vlastní hřbitov s kaplí. Tento záměr se podařilo uskutečnit s finanční pomocí místního továrníka Bedřicha Sobotky. Kapli Povýšení sv. Kříže vysvětil ústecký děkan Valentin Appl 12. září 1912 za asistence kaplanů Viléma Krenka a Josefa Tužína. 10. února 1925 se obecní zastupitelstvo rozhodlo propůjčovat kapli k obřadům jiných církví. Po protestu hradecké biskupské konzistoře a dlouhých jednáních rozhodl lanškrounský okresní hejtman až v září 1932 o tom, že kaple ve správě obce nesmí být bez souhlasu římskokatolické církve používána ostatními křesťanskými církvemi.⁸⁹

V roce 1924 věřící Církve československé zakoupili vilu v Sychrově ulici. Ta se stala centrem náboženské obce, která po celou dobu 1. republiky patřila pod správu České Třebové. Prvním předsedou filiální rady byl až do své smrti 14. února 1926 soudní oficiál František Linhart.⁹⁰ Náboženská obec měla i svůj pěvecký sbor vedený učitelem Michalcem. Společně s Českou a Dlouhou Třebovou pořádala různé výlety a kulturní akce v Ústí nad Orlicí i okolí. V současné době má malé společenství věřících svoji farářku, která administruje Českou Třebovou a Lanškroun.

Až v březnu 1933 byla ustavena kazatelská stanice Českobratrské církve evangelické. Malé společenství věřících je v současnosti administrováno ze Sloupnice.

6.5 Brandýs nad Orlicí

V roce 1918 se k evangelické církvi hlásilo pouze 5 rodin. Při sčítání to už bylo 83 lidí a v roce 1923 díky přestupům od katolické církve téměř 300 věřících. Od roku 1921 se

⁸⁹ Srov. Zeman, Stanislav: *Nové letopisy města Ústí nad Orlicí a jeho okolí. – ročník 2001/1. Ústí nad Orlicí – Oftis, 2001, s. 16.*

⁹⁰ Srov. Farní úřad CČSH Česká Třebová. *Pamětní kniha Církve československé 1926-2012, s. 60.*

evangelíci scházeli po rodinách při biblických hodinách. První bohoslužba Českobratrské církve evangelické se konala 5. srpna 1923 u pomníku Jana Amose Komenského, o několik týdnů se pravidelné obřady konaly ve školní budově a pak v objektu lázní, který pro tyto účely propůjčil architekt Rechziegel. V r. 1923 byla v Brandýse nad Orlicí zřízena kazatelská stanice, která se již po třech letech (v říjnu 1926) stala filiálním sborem Českobratrské církve evangelické. Tento sbor si od počátku počínal velmi aktivně a samostatně, personálně byl propojen s mateřským sborem choceňským v osobě faráře Jana Řezníčka. Bohoslužebná shromáždění se nadále konala v pronajatých místnostech. Na počátku hospodářské krize dokázalo společenství věřících postavit moderní, vkusný a akustický sbor Komenského.⁹¹ Nový chrám, vystavěný nadšenou a obětavou prací členů sboru podle plánů místního stavitele Jiříčky, byl slavnostně otevřen Janem Řezníčkem 9. června 1930. Ve zdi budovy byla uložena schránka s prstí z hrobu učitele národů v nizozemském Naardenu. V současnosti náboženská obec v počtu 120 členů sdružuje evangelíky i ze sousedních obcí (Němčí, Turov, Sudislav) a je stále aktivní. Ve sboru se pořádají mnohé kulturní a hudební akce města. Sbor je nyní administrován z Litomyšle.

Zajímavostí je vývoj Církve československé. Ač se k ní v Brandýse při sčítání přihlásilo 202 věřících, v roce 1926 dokonce 300 lidí, nedošlo zde k žádné duchovní či stavební aktivitě. Většina věřících dojížděla do Chocně, případně až do Vysokého Mýta. Postupem času komunita zanikla.

V těžké situaci zde byla římskokatolická církev. Zjednodušeně řečeno: nad Brandýsem a celým okolím jakoby se stále vznášel „duch“ Komenského, který zde na panství Karla staršího ze Žerotína před svým nuceným odchodem ze země tajně pobýval a prožil tady svá šťastnější léta. Při sčítání se sice z 1 278 obyvatel k ní přihlásilo 875 věřících, ale katolická fara s velkou nelibostí sledovala rostoucí aktivity evangelíků. Docházelo k menším střetům a sousedským rozepřím. Navíc Brandýs nad Orlicí byl za první republiky vyhlášenými lázněmi, od jara do podzimu se úplně měnil charakter města. Bylo zde velmi veselo a rušno. Zastavovaly zde rychlíky, kterými přijíždělo až 2 000 hostů, většinou z Prahy (např. známý houslista František Ondříček a České smyčcové

⁹¹ Srov. Říčan, Rudolf: *Církev v proměnách času: Sborník k 50. výročí spojení Českobratrské církve evangelické*, 1969, s. 90.

kvarteto). Tito lidé katolické církvi moc nakloněni nebyli, ba naopak. Přesto zde až do dnešní doby existuje malá komunita a farnost je s malou přestávkou v 70. letech minulého století stále obsazena knězem.

6.6 Sloupnice

Musíme zde zmínit tuto obec, ležící na rozhraní okresu Ústí nad Orlicí a tehdejšího okresu Litomyšl (nyní okres Svitavy). (Horní a Dolní) Sloupnice, jak jsme uvedli výše, je příkladem nábožensky rozdělené vesnice. Po vydání Tolerančního patentu se v roce 1782 přihlásilo k evangelíkům téměř 600 lidí, ke katolíkům 900 věřících. Při poválečném sčítání nedošlo k zásadnějším změnám, lidé zůstali věrní své evangelické a katolické víře. V (Dolní) Sloupnici vznikl jeden z nejstarších tolerančních sborů v roce 1784. Stal se mateřským sborem pro vznik dalších sborů v Chocni (1869), Džbánově (1880) a kazatelských stanic v Litomyšli a České Třebové (1916). Prvním pastorem byl Jan Breznay. V evangelizačním úsilí vynikl především Benjamin Fleischer, farář v letech 1914-1924. Na sklonku první světové války uspořádal velké okrskové shromáždění, na kterém zazněly myšlenky na sjednocení evangelíků. V jeho práci úspěšně pokračoval v letech 1926-1930 vikář Bohumil Smetánka.⁹² V současnosti zde existuje živé společenství 243 věřících se svým farářem.

Katolická farnost sv. Mikuláše v (Horní) Sloupnici je jednou z nejstarších v regionu. Byla založena už v r. 1344 arcibiskupem Arnoštem z Pardubic a podřízena nově zřízenému biskupství v Litomyšli. Po husitských válkách byla obnovena až v roce 1711 a teprve v roce 1784 přešla ze správy pražského arcibiskupství do královéhradecké diecéze. Důležitým pramenem pro pochopení situace v nábožensky rozdělené obci jsou bohaté dochované materiály průběžně zpracovávané sloupenskými faráři. Jsou zde mimo jiné zápisy o výsleších nekatolíků a jejich nucených přestupech ke katolické víře. Kněží věděli o tom, že zde tajně evangelíci jsou a po vydání Tolerančního patentu zastávali až na výjimky postoj praktické tolerance, což oceňovali i sami evangelíci. Vzájemné soužití obou náboženských komunit nebylo vždy zcela bezproblémové (např. spor o evangelickou

⁹² Srov. Říčan, Rudolf: *Církev v proměnách času: Sborník k 50. výročí spojení Českobratrské církve evangelické*, 1969, s. 101.

školu v r. 1845), ale nikdy, kromě poškození některých soch světců v obci, nedošlo k násilným činům. V roce 1919 umírá dlouholetý farář Josef Klapálek, po něm nastupuje Antonín Novák (1919-1938). Z nepřetržité řady kněží chceme zmínit vynikajícího a věrného Kristova kněze Josefa Bělohradského (+ 8.5.1998), rodáka ze Zahradky u Ledče nad Sázavou, jednoho z těch, které pozitivně ovlivnil za svého zahrádeckého působení pozdější čichošťský mučedník Josef Toufar. I v současné době je farnost, ze které vzešlo jedno nové povolání, obsazena knězem.

7 Vysokomýtsko

Pod tímto označením máme na mysli město Vysoké Mýto a jeho okolí. Zde se myšlenka nové, národní a na Římu nezávislé církve setkala s největším ohlasem. Důležitým momentem se mimo jiné stala v červnu 1920 bohoslužba v českém jazyce sloužená na poutním místě u sv. Mikuláše ve Vraclavi, která v tomto regionu výrazně napomohla k masovému přestupu z katolické církve.⁹³ Bylo-li při sčítání lidu v roce 1910 v okrese Vysoké Mýto 44 067 katolíků, v roce 1921 pak jen 28 312 a pokles pokračoval až do r. 1930. K Církvi československé se při sčítání lidu přihlásilo 11 745 věřících, k Českobratrské církvi evangelické 2 667, k židovskému vyznání 206 a bez vyznání bylo 3 191 lidí. Nejvíce lidí bez vyznání bylo ve Vysokém Mýtě (1 323), Chocni (889), Horním Jelení (140) a Luži (181).

Tento region je z námi sledovaných míst po vzniku republiky nábožensky nejpestřejší. Silné pozice zde historicky měla Českobratrská církev evangelická (Bučina, Džbánov, Hrušová, Choceň, Javorník, Vysoké Mýto) a po převratu došlo k prudkému rozvoji Církve československé (Dobříkov, Domoradice, Nové Hradky, Choceň, Horní Jelení, Lhota u Chroustovic, Lhůta, Luže, Ostrov, Radhošť, Slatina, Sruby, Stradouň, Svařeň, Turov, Uhersko, Vinary, Vraclav, Zálší, Zámorsk a samotné Vysoké Mýto). K nové církvi přešla třetina katolíků.

⁹³ Srov. Plhák, Jiří: *80 let náboženské obce Církve československé husitské ve Vysokém Mýtě 1921 – 2001*. Náboženská obec CČSH ve Vysokém Mýtě, 2001, s. 7.

7.1 Vysoké Mýto

Již 7. ledna 1920, tedy den před vznikem nové církve, sloužil na náměstí Přemysla Otakara II. Bohumil Zahradník-Brodský českou zpívanou mši, po které následovala jeho přednáška o snahách a představách reformních kněží. V listopadu 1920 zde měla Církev československá 700 členů, o vánocích již 1 200. Rada starších požádala v listopadu městskou radu o zapůjčení bývalého utrakvistického kostela Nejsvětější Trojice z r. 1543, který již nebyl používán. Vedení města žádosti i přes odpor římskokatolické církve vyhovělo a již o Vánocích 1920 zde byla slavena první liturgie. Události nabraly rychlý spád. Na valné hromadě v sále hotelu U koruny byla 29. ledna 1921 za účasti Karla Farského ustavena náboženská obec. Předsedou rady starších byl zvolen hoteliér Bedřich Kobylka. 4. března téhož roku byla zřízena samostatná duchovní správa, mající na starost širokou oblast od Nových Hradů po Českou Třebovou s 3 400 věřícími.⁹⁴ 8. března se stává prvním farářem bývalý katolický kněz Maxmilián Škoda. 14. dubna se zde oženil a legalizoval tím svůj dlouholetý tajný vztah, ze kterého už vzešly děti. Manželství nedopadlo dobře, paní Škodová se extravagantně oblékala a toužila po životě ve velkém městě. Škoda byl v Mýtě pouze do 1. března 1922. Farář Církve československé v Litomyšli Jaromír Metyš oslovil svého přítele, katolického kaplana v nedalekých Sebranicích Augustina Jonáše, který se od 1. dubna 1922 stal novým duchovním správcem Vysokého Mýta a okolí – na starost měl 14 obcí a měst s 5 530 věřícími. Jonáš, otec tří děvčat, až do své předčasné smrti v lednu 1934 (ve věku 54 let) působil obětavě ve svém rozlehlém obvodu. S vyučováním náboženství mu pomáhali dva katecheté.

Na podzim 1921 nastaly potíže i s propůjčeným kostelem, který měl být navrácen katolíkům. Spory trvaly až do roku 1924 a skončily nařízením Okresní politické správy ve Vysokém Mýtě, že kostel nesmí používat žádná z dotčených církví. Náhradním bohoslužebným objektem Církve československé se stala až do roku 1937, kdy byl postaven moderní a krásný Husův sbor, modlitebna Českobratrské církve evangelické. Činnost nové církve se zdárně rozvíjela i v oblasti sociální a kulturní, kromě rady starších od listopadu 1921 pracovalo Sesterské sdružení, osvětový, finanční, vzdělávací a zábavní

⁹⁴ Srov. Plhák, Jiří: *80 let náboženské obce Církve československé husitské ve Vysokém Mýtě 1921 – 2001*. Náboženská obec ČČSH ve Vysokém Mýtě, 2001, s. 11.

odbor, v roce 1924 byl založen pěvecký kroužek. Na podzim 1922 se podařilo vyřešit otázku vlastní farní budovy – za 75.000,- Kč byl zakoupen dům paní Lukavské v Javornické ulici.⁹⁵ V roce 1926 měla náboženská obec Vysoké Mýto 6 438 členů, z toho 3 479 ve Vysokém Mýtě, 478 ve Srubech, 141 ve Slatině, 151 ve Džbánově u Vysokého Mýta, 108 v Hrušové, 75 v Brtči, 22 ve Svatém Jiří, 118 v Tisové, 15 ve Vanicích, 332 v České Třebové, 368 v Dlouhé Třebové, 79 v Řetové, 137 v Ústí nad Orlicí, 300 v Brandýse nad Orlicí, 388 v Nových Hradech a 80 ve Lhůtě.⁹⁶

Sbor Církve československé ve Vysokém Mýtě byl a do dnešních dnů zůstal nejvýznamnějším a živým střediskem této církve v našem regionu.

Chceme zde uvést příběh, který s tématem úplně nesouvisí, ale názorně ukazuje, jaké byly ve Vysokém Mýtě už před 1. světovou válkou vyhrocené protikatolické nálady. V městě a okolí měli velký vliv národní socialisté, sociální demokraté a agráři.

Dominantou města a širokého okolí je kostel sv. Vavřince se dvěma vysokými štíhlými věžemi. Patronem kostela bylo město, které v r. 1787 zakoupilo ve veřejné dražbě ze zrušeného cisterciáckého kláštera v Sedleci u Kutné Hory velký oltářní obraz Nanebevzetí Panny Marie od slavného barokního malíře Petra Brandla z roku 1728. Vysokomýtský chrám byl v závěru 19. století nákladně regotizován, mimo jiné v letech 1892-1899 proslulým architektem Josefem Mockerem. Město se velmi zadlužilo, složitě shánělo další peníze na pokračující opravy a navíc se předmětem sporu mezi obcí a církví stala restaurace a umístění Brandlova obrazu na nový hlavní oltář v kostele. V čele odpůrců obrazu stál děkan Antonín Svatoš, který argumentoval tím, že hlavní oltář má nést obraz patrona chrámu, tedy sv. Vavřince a že barokní obraz do nově upraveného pseudogotického presbytáře s úzkými vitrážemi nepatří. Starosta města Antonín Tůma však trval na svém a 1. ledna 1907 vyzval občany města k veřejné sbírce na záchranu obrazu. Do věci se v závěru roku 1907 vložil i královéhradecký biskup Josef Doubrava, který navrhl městu odkoupení obrazu církví a jeho opětné umístění do Sedlece. Proti tomu se rozhodně postavilo celé městské zastupitelstvo. Spor o obraz byl i politicky zneužit.

⁹⁵ Srov. Plhák, Jiří: *80 let náboženské obce Církve československé husitské ve Vysokém Mýtě 1921 – 2001*. Náboženská obec ČČSH ve Vysokém Mýtě, 2001, s. 15.

⁹⁶ Tamtéž, s. 18.

V únoru 1908 se konaly volby do obecních zastupitelstev a zemského sněmu a jednotlivé strany se předháněly v předvolební agitaci. Národním sociálům a sociálním demokratům se podařilo 19. ledna rozbít schůzi katolické strany. Po volbách, 10. dubna, pořádal děkan Svatoš v hostinci U Zlaté lýry přednášku na téma Moderní doba a křesťanství. Hlavním řečníkem byl nepopulární farář ze sousední Chocně P. Jemelka. Mluvil o Darwinově teorii, manželské rozluce a také o nevhodnosti umístění Brandlova obrazu v kostele. Shromáždění kvůli provokacím sociálů a sociálních demokratů, kteří hlasitými výkřiky označili církev za zpátečnickou organizaci škodící celá staletí českému národu, skončilo policejním zásahem.⁹⁷ A závěr tohoto příběhu? 15. října 1911 sloužil děkan Svatoš u nového oltáře se zavěšeným restaurovaným Brandlovým obrazem slavnostní bohoslužbu. Přítomen byl i pan starosta Tůma.

Svatoš umírá v roce 1912, v letech 1914-1932 je děkanem Josef Šmejkal. Na změnu poměrů zareagoval velmi rychle – ve středu 6. listopadu 1918 se konala na oslavu vzniku republiky slavná bohoslužba se zpěvem hymny a závěrečným Te Deum.⁹⁸ Nicméně protikatolické nálady živené ze socialistické radnice nabíraly na síle. Šmejkal se stal hromosvodem veškeré nenávisti a zloby. 4. července 1920 se v nedaleké Luži konal sjezd katolické mládeže východních Čech. Na poutním místě se sešlo 20 000 lidí. Setkání bylo narušeno provokacemi socialistů vyzbrojených holemi a noži. Při střetu tekla krev, výsledkem byli 3 vážně zranění.⁹⁹ 8. listopadu 1920, v den bitvy na Bílé hoře, se na vysokomýtském náměstí konala bohoslužba Církve československé. Na ní zazněly štvavé výzvy proti Římu jako největšímu škůdci našeho národa. V prosinci 1920 městská rada vyzvala v svolání k občanům k výstupům z katolické církve. Městští strážníci chodili dům od domu a bubnováním vyhlašovali toto prohlášení. Vrcholem proticírkevních aktivit města jako patrona farnosti bylo od roku 1921 zastavení vyplácení doplatku kongruy ve výši 613,- Kč a neproplácení výdajů za kostelní potřeby. Spory o tyto poplatky řešil až Zemský výbor v Praze, který dal za pravdu děkanovi. Šmejkal ve farní kronice detailně popisuje dusnou a smutnou atmosféru a zamýšlí se nad příčinami odpadu od katolické

⁹⁷ Srov. Vácha, Štěpán: *Nové letopisy města Ústí nad Orlicí a jeho okolí. – ročník 2002/4. Ústí nad Orlicí – Ořtís, 2002, s. 9.*

⁹⁸ Srov. Římskokatolické děkanství Vysoké Mýto: *Farní kronika 1836-1991, s. 190.*

⁹⁹ Tamtéž, s. 196.

církve. Hlavním viníkem byla podle něho válka. Pozitivní na zápisu pana děkana je, že nepropadá skepsi, i když situace byla víc než vážná.

Na tíživý stav farnosti zareagovalo hradecké biskupství. Nový biskup, bývalý svatovítský kanovník Karel Kašpar navštívil město 30. ledna 1921, aby se s realitou seznámil přímo na místě. Z tohoto setkání existuje snímek, na kterém je ordinář vyfotografován se sedmi místními kněžími a katechety. Pro nedostatek kněžstva však už od 1. října téhož roku zůstal ve Vysokém Mýtě pouze děkan Šmejkal a na gymnáziu katecheta Rudolf Šetina, velký propagátor tělocvičné organizace Orel, která přes nepřízeň obou totalit zde existuje dodnes. V letech 1922-1923, 1925-1927, 1929 se ve městě konaly misie vedené redemptoristy z Prahy, které přispěly ke stabilizaci katolického společenství. Biskup Kašpar vykonal ve dnech 27. – 28. září 1924 generální kanonickou vizitaci, po něm pak každoročně pověřený biskupský vikář prováděl vizitaci farnosti. Situace ve městě se postupem času uklidnila, v obecních volbách v roce 1924 bylo do městského zastupitelstva zvoleno 5 zástupců za Šrámkovu lidovou stranu, což byl velký úspěch katolického tábora.

Problémy však nastaly ve vedení kůru kostela sv. Vavřince. V roce 1927, po 15 letech, ukončil své působení ve funkci varhaníka a ředitele kůru Josef František Böhm (1881-1967) přestupem k Církvi československé. Byla to citelná ztráta – Böhm byl uznávaným hudebním pedagogem, skladatelem a sbormistrem pěveckého sboru Otakar. Po vzniku nové církve zpočátku hudebně doprovázel bohoslužby katolické i československé, což vyvolávalo vášně na obou stranách. Nakonec se rozhodl pro Církev československou a i když v roce 1933 po nezdařené operaci sítnice oslepl, zůstal své varhanické službě věrný až do smrti. Za svůj dlouhý život vychoval řadu výborných muzikantů, se kterými jsme měli tu čest se potkávat v závěru minulého století.

A jaká je současnost katolické farnosti? V historickém kostele Nejsvětější Trojice, o který byl po válce spor, se koná jednou za rok poutní bohoslužba. Farnost je obsazena děkanem a jedním kaplanem.

7.2 Českobratrská církev evangelická ve Vysokém Mýtě, Bučině a Džbánově

Sbor Českobratrské církve evangelické ve Vysokém Mýtě byl založen 26. října 1922. Zprvu byl administrován bučinským farářem Rudolfem Medkem, v letech 1923-

1933 má svého faráře Jakuba Cahu. Svoji modlitebnu v letech 1923-1937 zapůjčoval pro bohoslužby Církve československé. K 1. lednu 2018 měl sbor 244 členů a svého faráře.

Jeden z nejstarších a významných tolerančních sborů vznikl již v roce 1786 v Bučině. V průběhu let se úspěšně se rozvíjel – v roce 1918 měl 1 930 členů. Na území sboru se nachází Růžový palouček, místo, které se stalo symbolem loučení těch, kteří v dobách náboženské nesvobody odcházeli do vyhnanství. Dlouhá léta zde úspěšně působil farář Rudolf Medek (1910-1952), poslední redaktor Hlasů ze Sióna a v letech 1929-1940 senior chrudimského seniorátu. Po založení sboru ve Vysokém Mýtě v roce 1922 a organizačních změnách význam bučinského sboru klesl. V roce 1930 měl 1 135 členů,¹⁰⁰ v současnosti zde existuje společenství 322 věřících se svým farářem.

Džbánov je nevelká obec, ležící mezi Sloupnicí a Chocní (nezaměňovat se Džbánovem u Vysokého Mýta). Samostatný toleranční sbor byl založen v roce 1880, již v roce 1881 měl svůj chrám. Starší fara byla zřízena z církevní školy, ve které se vyučovalo v letech 1870-1876. V roce 1910 byl zakoupen sborový dům se sálem. Do Českobratrské církve evangelické převedl sbor farář Bedřich Horký, který zde působil v letech 1887-1931.¹⁰¹ Sbor se podílel na založení kazatelské stanice církve v České Třebové (1916) a v Ústí nad Orlicí (1933). V současné době je zde náboženská obec v počtu 197 členů, sbor je administrován ze Sloupnice.

7.3 Radhošť

V Radhošti u Stradouně sloužil Emil Dlouhý-Pokorný 20. června 1920 jednu z prvních bohoslužeb Církve československé v našem regionu. Na závěr byla přečtena rezoluce vyzývající k vystoupení z katolické církve a ke vstupu do nové církve. Prohlášení podepsali mnozí místní občané a také starostové Radhoště a okolních obcí Stradouně, Týniska a Sedlišťky.¹⁰² Z katolické fary byl vyhnán pater Oliva, fara i kostel byl zabrán.

¹⁰⁰ Srov. Říčan, Rudolf: *Církev v proměnách času: Sborník k 50. výročí spojení Českobratrské církve evangelické*, 1969, s. 96.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 109.

¹⁰² Srov. Kukuczka, Ervín: *80 let Církve československé husitské v České Třebové 1923-2003*. Ústí nad Orlicí : Grantis, 2003, s. 7.

1. září 1920 zde nastoupil jako farář Ferdinand Tichý, bývalý katolický kaplan. Stal se prvním duchovním Církve československé, který byl na Vysokomýtsku ustanoven. Při sčítání se ke katolické církvi přihlásilo 129, k nové církvi 119 věřících. Dva roky trvaly tahanice a spory, které vyvrcholily policejním vystěhováním Tichého a navrácením kostela a fary zpět římskokatolické církvi. Na protest se 12. července 1922 shromáždilo několik tisíc příslušníků Církve československé, kteří se snažili 70 četníkům a eskadroně jízdy v tomto aktu zabránit. Došlo ke střetům, při nichž byli zranění. Odvolání četnictva a vojska situaci neuklidnilo, velká většina shromážděných (asi 2 000 osob) se přesunula na velkou protestní demonstraci do Vysokého Mýta před budovu okresního hejtmánství, které mimo jiné chránila kulometná rota místního pěšího 30. pluku.¹⁰³ O těchto událostech se psalo i v zahraničním tisku.

Náboženská obec byla ustavena v roce 1923 a je zajímavé, že za celou dobu existence si nedokázala postavit sbor. Bohoslužby se konaly ve školách. Jediným bohoslužebným objektem byl dřevěný, původně pravoslavný kostel z Podkarpatské Rusi ze 17. století, který nechal senátor Václav Klofáč (jeden z mužů 28. října) v roce 1930 převést do Dobříkova a daroval ho Církvi československé. Kostelík byl vysvěcen 6. července 1931 patriarchou Dr. Gustavem Adolfem Procházkou. Po Ferdinandu Tichém, který v roce 1925 přešel do Chocně, se stal farářem Václav Hájek. Až do konce padesátých let obec neměla vlastní budovu farního úřadu, farář byl nucen bydlet a úřadovat v podnájmech. V roce 1998 byla náboženská obec zrušena a připojena k Vysokému Mýtu.

8 Současná náboženská situace

Za posledních 100 let doby se náboženská situace nejen ve sledovaných regionech, ale i v celé naší zemi zásadně změnila. Postupující sekularizace, obě totality, poválečný odsun Němců a dlouholetá ateistická propaganda vykonaly své.

V současné době je z tohoto pohledu nejhorší situace na Lanškrounsku, které se po odsunu nábožensky proměnilo téměř v poušť. V bývalých sudetských obcích zůstaly

¹⁰³ Srov. Plhák, Jiří: *80 let náboženské obce Církve československé husitské ve Vysokém Mýtě 1921 – 2001*. Náboženská obec ČČSH ve Vysokém Mýtě, 2001, s. 17.

hrstky katolíků. Po úmrtí posledního venkovského faráře P. Rudolfa Seidla v Horních Heřmanicích u Lanškrouna v roce 2007 je obsazena knězem pouze živá katolická farnost Dolní Čermná, Lanškroun a s knězem důchodcem působí jáhen v Rudolticích v Čechách. Evangelíci mají svého faráře v Horní Čermné a Lanškrouně. Sbor Církve československé v Lanškrouně je administrován až z Ústí nad Orlicí. V Lanškrouně existuje od 90. let minulého století malá pravoslavná obec.

Na Vysokomýtsku, které po vzniku republiky bylo baštou Církve československé, zůstala do dnešních dnů živá náboženská obec jen ve Vysokém Mýtě. Ve stejné situaci je i římskokatolická církev. Českobratrská církev evangelická má své duchovní ve Vysokém Mýtě a v Bučině.

Ústeckoorlicko je na tom relativně nejlépe. Živé katolické farnosti jsou v Ústí nad Orlicí, České Třebové, Dolní Dobrouči a (Horní) Sloupnici, knězem je obsazen i Brandýs nad Orlicí. Evangeličtí věřící mají své faráře v České Třebové a (Dolní) Sloupnici, příslušníci Církve československé pouze v Ústí nad Orlicí. V České Třebové existuje ještě sbor Církve adventistů sedmého dne.

Sakrální památky v popisovaných regionech jsou celkem v dobrém stavu a to i v bývalé sudetské oblasti Lanškrounska. Na rozdíl od západních Čech, oblasti Šumavy či Litoměřicka nedošlo k jejich zásadní devastaci. Výjimkou je lesní kaple Panny Marie Růžencové mezi obcemi Třebovice a Anenská Studánka, která byla v 50. letech minulého století komunisty úmyslně zničena.

9 Závěr

Záměrem bakalářské práce bylo pokusit se o zmapování náboženské situace v části území okresu Ústí nad Orlicí po vzniku Československé republiky. Při volbě tématu jsem si uvědomoval jisté historicky dané rozdíly v jednotlivých sledovaných mikroregionech, ale až při psaní vyšly tyto rozdíly plně najevo.

Lanškrounsko bylo německé a katolické a zůstalo tomu tak i po roce 1918. Čeští Němci nový stát akceptovali se „skřípěním zubů“, novou církev nepřijali a považovali ji za další projev českého nacionalismu. Vysokomýtsko, převážně s českým obyvatelstvem, se

stalo jedním z regionů republiky, které bylo církevním rozkolem zasaženo nejvíce a stalo se baštou Církve československé. Určitě tomu napomohla činnost zmíněných kněží angažujících se v Ohnisku a v Klubu reformního duchovenstva (viz kapitola 4.2), ale také časté „agitační“ a propagační návštěvy vedoucích reformních představitelů (Karel Farský, Emil Dlouhý-Pokorný, Bohumil Zahradník-Brodský) ve Vysokém Mýtě i v okolních obcích. Ti pochopili, že zde je vhodné prostředí pro změnu. Nejzajímavější situace byla na národnostně a nábožensky smíšeném Orlickoústecku. Myšlenka nové církve se s větším úspěchem setkala pouze v České Třebové a sousední Dlouhé Třebové. V Ústí nad Orlicí a v okolí nedošlo k zásadním změnám v náboženské oblasti. Obce s většinou německým obyvatelstvem zůstaly věrné katolické církvi, v některých českých obcích převažovali evangeličtí věřící. Z výše uvedeného vyplývá, že reformní snahy a vznik Církve československé našly největší ohlas u českého obyvatelstva.

V předchozí kapitole byla stručně popsána současná náboženská situace tohoto kraje. Zatímco katolická i evangelická církev, byť oslabeny, zůstávají; Církev československá, až na Vysoké Mýto a velmi malá společenství v České Třebové, Lanškrouně a Ústí nad Orlicí v regionu nepůsobí. Zkoumání příčin tohoto stavu by mohlo být námětem na další práci.

Při volbě tématu bakalářské práce jsem netušil, že se vydávám do téměř neprobádaných „vod.“ Na jedné straně to byla výhoda, na straně druhé vyvstal problém se získáváním materiálů pro tuto práci. Nejcenějším zdrojem se tak staly farní kroniky, i když to zdaleka neplatí o všech. Při psaní této práce jsem si kladl mnohé otázky. Jaká by asi byla dnešní náboženská situace a jaký by byl vývoj naší země, kdyby nedošlo v roce 1920 k církevnímu rozkolu. Muselo k tomu opravdu dojít? Komu to prospělo? Docházíme k závěru, že dojít k tomu muselo, ale nikomu to neprospělo. Schizma, urychlené revolučními politickými událostmi bylo vyústěním dlouho neřešených problémů v katolické církvi. S odstupem jednoho století se nám dnes zdá, že kromě otázky celibátu mohlo při dobré vůli a trpělivosti dojít k dohodě a nápravě. Rozkol dle našeho názoru byl však především erupcí náboženského rozdělení našeho národa už z doby husitské, odpovědí na Bílou horu a dlouhou nadvládu habsburského rodu. Tento dávný spor, řečeno s Janem Zahradníčkem, o víru, řeč a zem, zde doutnal celá staletí. Církevní rozkol citelně

oslabil křesťanství v naší zemi a určitě usnadnil cestu k neblahému politickému vývoji před a po 2. světové válce.

10 Bibliografie

Prameny:

Farní úřad CČSH Česká Třebová. *Pamětní kniha Církve československé 1926-2012.*

Římskokatolické děkanství Česká Třebová. *Farní kronika 1836-1995.*

Římskokatolické děkanství Vysoké Mýto. *Farní kronika 1836-1991.*

Použitá literatura:

BALÍK, Stanislav; HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989.* 1. vyd. – Brno : Centrum studium demokracie a kultury (CDK), 2007. – 399 s.
ISBN 978-80-7325-130-75

BUGEL, Walerian a kolektiv: *Liturgická a eklesiální pluralita na území Československa v první polovině 20. století.* 1. vyd. – Univerzita Palackého v Olomouci 2011. – 219 s.

BUTTA, Tomáš; KUČERA, Zdeněk: *90 let Církve československé husitské.* 1. vyd. – Praha : Církev československá husitská , 2010. – 408 s.
ISBN 978-80-7000-047-2

FIALA, Petr ... (et al.): *Český politický katolicismus 1848-2005.* 1. vyd. – Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, – 535 s.
ISBN 978-80-7325-155-0

FRÝDL, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky.* 1. vyd. – Brno : Nakladatelství L.Marek, 2001. – 219 s.
ISBN 80-86263-15-0

HANUŠ, Jiří: *Tradice českého katolicismu ve 20. století.* 1. vyd. – Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005. – 295 s.
ISBN 80-7325-036-5

JINDRA, Radomil: *Historie evangelické církve v Čermné.* 1. vyd. – Farní sbor Českobratrské církve evangelické v Horní Čermné, 2008, s. 123.
ISBN 978-80-254-2709-5

KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin 2.* 1. vyd. – Řím : Křesťanská akademie 1987. – 281 s.
ISBN 80-7113-003-6

KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918-1938) : Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1938).* 2. opravené vyd. – Praha 2003. – 570 s.
ISBN 80-7277-195-7

KUKUCZKA, Ervín: *80 let Církve československé husitské v České Třebové 1923-2003.* 1. vyd. – Ústí nad Orlicí : Grantis 2003 – 35 s.

- KOŠŤÁL, Miloslav: *Křesťanství v Podorlicku : Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti*. 1. vyd. – Nové Město nad Metují 2000. – 312 s.
ISBN 80-901757-7-5
- KOVTUN, Jiří: *Republika v nebezpečném světě : Éra prezidenta Masaryka 1918-1935*. 1. vyd. – Praha : Torst 2005. – 898 s.
ISBN 80-7215-254-8
- LOUTHAN, Howard: *Obracení Čech na víru aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*. 1. vyd. – Praha, Rybka Publishers, 2011. – 382 s.
- MALÍŘ, Jiří: *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. 1. vyd. – Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007. – 135 s.
ISBN 978-80-7325-117-8
- MAREK, Pavel: *Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač : nástin života a díla apogety, pedagoga a politika*. 1. vyd. – Olomouc – Moneta FM, 2005. – 638 s.
ISBN 80-86731-01-4
- MAREK, Pavel: *Český katolicismus 1890 – 1914*. 1. vyd. – Olomouc – Rosice 2003. – 649 s.
ISBN 80-86200-76-0
- NEŠPOR, Zdeněk R.: *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*. 1. vyd. – Ústí nad Labem : Kristina Kaiserová, Albis international 2010. – 427 s.
ISBN 978-80-86971-87-2
- OFTIS s.r.o., Ústí nad Orlicí, ve spolupráci s vnitřní organizační jednotkou Státního oblastního archívu v Zámrsku, Státním okresním archívem Ústí nad Orlicí: *Nové letopisy města Ústí nad Orlicí a jeho okolí*. Oftis s.r.o. Ústí nad Orlicí – ročníky: 1999, 2001/1, 2002/4, 2004/1, 2007/2.
- PAVLÍČEK, Tomáš W.: *Výchova kněží v Čechách a jejich role v náboženské kultuře 1848-1918*. 1. vyd. – Praha : Academia : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., 2017. – 595 s. (České moderní dějiny; 2)
ISBN 978-80-200-2771-9 (Academia; vázáno).
ISBN 978-80-87782-71-2 (Masarykův ústav a Archiv AV ČR; vázáno).
- PLHÁK, Jiří: *80 let náboženské obce Církve československé husitské ve Vysokém Mýtě 1921 – 2001*. 1. vyd. – Náboženská obec CČSH ve Vysokém Mýtě, 2001, s. 51.
- ŘÍČAN, Rudolf: *Církev v proměnách času : Sborník k 50. výročí spojení Českobratrské církve evangelické*. 1. vyd. – Kalich v Ústředním církevním nakladatelství v Praze, 1969, s. 313.
- SLAVÍKOVÁ, Věra, DUŠEK, Radim : *Kostel sv. Prokopa v Dlouhé Třebové, sakrální stavby, kříže a boží muka*. 1. vyd. – Ústí nad Orlicí – Oftis, 2002, s. 104.
ISBN 80-86042-76-6
- ŠEBEK, Jaroslav: *Za Boha, národ, pořádek*. 1. vyd. – Praha : Academia 2016. – 462 s. – (Novověk; sv. 13)

ISBN 978-80-200-2576-0 (Academia; vázáno).

ISBN 978-80-7286-275-7 (Historický ústav AV ČR; vázáno).

VELEŠÍK, Vladimír: *Českořebovská farnost v letech 1918-1948 : Českořebovská farnost v historii : Sborník studií k 200. výročí vystavění kostela sv. Jakuba.*

1. vyd. – Římskokatolická farnost – děkanství Česká Třebová, 2004. – 264 s.

ISBN 80-239-3464-3